

Josip Jedlowski - životopis (s bilješkama za transnacionalnu povijest jedne građanske obitelji)

FILIP HAMERŠAK

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju arhivskoga gradiva, suvremenoga tiska, literature i korespondencije autor prikazuje životni put Josipa Jedlowskog (1884.-1966.), odvjetnika, hrvatskoga političara i publicista. Premda niti u jednom trenutku nije imao vodeću ulogu, pokrenuo je nekoliko samostalnih akcija, a s obzirom na osobni kontinuitet, motivaciju i ocjenu povijesnoga konteksta posebno su zanimljive mijene u njegovim stajalištima, napose u vezi s promicanjem hrvatskih i slovenskih interesa u Trstu, Istri i Dalmaciji, istupanjem iz Jugoslavenskog odbora te višestrukim razočaranjem novom državom. Razmatrajući, također, njegovu poslovnu djelatnost, obiteljske veze te značenje u zavičaju, u tekstu se upućuje i na potrebu metodološkoga promišljanja "marginalaca", ali i nacionalnoga osjećaja te biografskoga pristupa općenito.

Ključne riječi: Trst, Jugoslavenski odbor, Jugoslavija, Italija, 20. stoljeće, biografija, povijest marginalaca

Josip Jedlowski kao "marginalac"

Odvjetnik, političar i publicist Josip Jedlowski jedan je od - procjenjujem - deset do trideset tisuća "marginalaca" hrvatskoga kulturnoga korpusa koji su rođeni između 1848. i 1918. Nasuprot uvriježenom shvaćanju "margine" kao društvenoga ruba, "drugoga", onih koji žive izvan norma danoga društva, ali i nasuprot određenju "marginalaca" kao ljudi "koji svoj vijek provode kao 'pobunjenici' protiv sredine iz koje potječu i kojoj pripadaju [...] a ustvari joj posvećuju svoj život",¹ u ovom tekstu ponajprije mislim na historiografsku marginaliziranost, na "povijesni zaborav". Riječ je, naime, o bibliografski odredivim osobama koje su obuhvaćene pisanom kulturom i tragove kojih možemo pratiti u raznolikom gradivu, pohranjenom u arhivima i knjižnicama. One su ponekad sudjelovale i u "velikim događajima", no ako jesu, bile su uvijek nekako na rubu, u sjeni, pa ih tradicionalni historiografski (i književnopovijesni) pristup - neovisno o tekućim društveno-

¹ Za to određenje usp. Drago ROKSANDIĆ, "Luj Matutinović (1765.-1844.). Istraživački izazovi životopisa jednoga nepoznatog maršala", *Narodna umjetnost*, 33/1996., br. 2, 214.

političkim promjenama - zaobilazi ili spominje tek usputno, pridajući im sumarno odmjerene značajke. Opet, zbog svoje su izdvojenosti iz "bezimernih masa" ti pojedinci na neki način "prekvalificirani" i za noviju, antropološki shvaćenu "povijest odozdo". Ne ulazeći u šire ideološke okvire i moguće uzroke, takva se sudbina tih "marginalaca" - držim - može dovesti u vezu i sa svojevrsnom inertnošću akademske zajednice. Naime, osim vjerojatno iskustvom uvjetovane načelne odbojnosti prema biografskom pristupu, čini se da je u Hrvatskoj velika prepreka i utvrđivanje osobnih bibliografskih korpusa, ukupnosti onoga što je neka osoba napisala, ili što su drugi o njoj i njezinim tekstovima pisali, pa se s novim generacijama znanstvenika horizont individualnih povijesnih ili književnih očista ne širi koliko bi se moglo očekivati.² Nasuprot tomu, držim da je znatan dio prepreka uklonjiv, a da se spoznaje o individualnoj znanstvenoj, umjetničkoj, gospodarskoj i političkoj djelatnosti na plodan način mogu spojiti s istraživanjima širega okvira. Primjerice, gradivo koje se u vezi s Josipom Jedlowskim čuva u Matičnom uredu Opštine Kotor, Arhivu Karlova sveučilišta u Pragu, u arhivima Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: AHAZU) i Hrvatske odvjetničke komore (dalje: AHOK) te u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (dalje: NSK), uz šezdesetak poznatih njegovih članaka u periodici te opaske u sjećanjima suvremenika omogućuju rekonstrukciju osnovnih biografskih podataka, ali i njegovih stajališta o raznolikim problemima. S druge strane, zahvaljujući suvremenim tehnološkim dostignućima - prije svega Internetu - ušlo se u trag i živom članu proširene obitelji Jedlowski, kojem napose zahvaljujem što je sa mnom podijelio svoja intimna sjećanja.

Dakako, formalno svrstavanje Josipa Jedlowskoga među "marginalce" vjerojatno neće potaknuti ničije zanimanje za nj - naglasak, dakle, valja staviti na ono po čemu je njegova sudbina ujedno i iznimna i tipična. Njezina je osnovica svakako politička i publicistička djelatnost - nazvali je neprofesionalnom ili amaterskom, prošla je nekoliko ključnih prekretnica: njegovo vatreno isticanje hrvatske, slovenske i južnoslavenske sastavnice, pa i dominantnoga značaja tršćanskoga kraja okrunjeno je 1915. pristupanjem Jugoslavenskom odboru. Početna zabrinutost talijanskim zahtjevima - zbog koje je za I. svjetskoga rata požurivao ujedinjenje - prerasla je u razočaranost ne samo Antantom u cjelini, nego i političkim sustavom nove države, koja se - prema njegovu sudu - nije ni pokušala izboriti za narodnosno načelo pri određivanju zapadnih granica. Opet, nakon kratkotrajne suradnje distancirao se i od hrvatske oporbe, zadržavši - kako se čini - vjeru u dinastiju Karađorđevića kao natpolitički, integrativni čimbenik. Nakon desetlje-

² Teorijsku podlogu svoga pristupa, ali - možda - i pristupa velikoga dijela *Hrvatskoga biografskoga leksikona* (dalje: HBL) iscrpnije izlažem u članku "Jerko Iljadica, HBL i hrvatska margina u XX. stoljeću", *Biobibliographica*, sv. 1., (gl. ur. Trpimir Macan), Zagreb 2003., 45.-68. Prikupljanja podataka o Josipu Jedlowskom prihvatio sam se pak tijekom rada na znanstvenom projektu Hrvatska bio-bibliografska baština, pa će u šestom svesku HBL-a o njem izići i natuknica. Osim zbornika, projekta i leksikona, s Leksikografskim zavodom "Miroslav Krleža" povezan je i Bibliografski katalog periodike do 1945., pomagalo kojem dugujem upoznavanje s većinom citiranih novinskih članaka.

ća političkoga mirovanja, prema nekim izvještajima, potkraj 1930-ih aktivirao se u Hrvatskom narodnom pokretu, toj nedovoljno istraženoj skupini, za što bi se motivacija možda mogla pripisati želji da se kao protuteža ustašama - predmnijevano talijanskim eksponentima - osnuje organizacija koja bi u slučaju prekrajanja jugoslavenskih granica uživala njemačku potporu. S druge strane, u skiciranju njegova životopisa ne bi trebalo zanemariti ni poslovnu djelatnost, kojoj po svem sudeći nije pristupao s nacionalno-političkom isključivošću - primjerice, u osjetljivom je slučaju povodom brodoloma parobroda *Principessa Mafalda* nasuprot oštećenim jugoslavenskim državljanima zastupao talijanskoga brodovlasnika. Ta se transnacionalna sastavnica, pa i svojevrsna podijeljenost između hrvatske i talijanske pripadnosti može pratiti i kroz tri naraštaja njegove šire obitelji, koju ukratko prikazujem u završnom dijelu rada.

Od mladosti u Trstu do tvrđave u Ljubljani

Josip Jedlowski (gdjegdje Jedlovski, Jedlovsky, Jedlowsky) rođen je u Kotoru 23. siječnja 1884.,³ u obitelji Pavla - "poštanskoga poslužnika" - i Vjekoslave rođene Skibula.⁴ U rodnom je gradu 1903. završio Veliku gimnaziju,⁵ studij prava počeo je u Zagrebu, no 1912. doktorirao je u Pragu - na češkom sveučilištu - temeljem rigorozna.⁶ Nije mi poznato ni kako je ni zašto je, kako će poslije reći, još kao dijete stigao u Trst (možda k starijem bratu?),⁷ ali već 1906. i 1908. javljao se u listu *Edinost* (Trst) s naznakom da svoje dopise - o padu Dubrovnika te stanju u Turskoj i BiH - šalje iz samoga Trsta. U publikacijama povezanim s Jugoslavenskim odborom poslije će se - počam od 1915. - pak predstavljati kao "odvjetnik iz Trsta" i "tajnik slovenskoga političkoga društva 'Edinost'",⁸ a u nekim napisima i kao jedan od osnivača te tajnik Hrvatskoga školskoga društva u Trstu (o toj dužnosti pišem u nastavku).

³ Damir AGIČIĆ, "Hrvatski doktori u Pragu 1882.-1921. godine", *Časopis za suvremenu povijest*, 27/1995., br. 1, 147.

⁴ Zahvaljujem gospodinu Dariju Musiću, tajniku Hrvatskoga građanskoga društva Crne Gore, što mi je za Josipa Jedlowskog u izvanredno kratkom roku dostavio ovjerene izvode iz matične knjige rođenih (dalje: IMKR) i matične knjige umrlih (dalje: IMKU) Opštine Kotor.

⁵ *Izveštaj C. kr. Velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1902-1903.*, s. l. 1903., 60., 63. Jedlowski je dijelio razred s pravnim povjesničarem Antunom Dabinovićem, koji je prije I. svjetskoga rata također bio odvjetnik u Trstu. Odrekavši se 1945. profesure na zagrebačkom Pravnom fakultetu, Dabinović je 1964. u Trstu i umro. O njem usp. Mladen ŠVAB, "Dabinović, Antun", *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3., Zagreb 1993., 184.-185.

⁶ D. AGIČIĆ, n. dj., 147.

⁷ Za podatak o djetinjstvu u Trstu usp. "Pismo iz Londona", *Riječ Srba-Hrvata-Slovenaca* (Zagreb), br. 120, 14. III. 1919., 1.

⁸ O društvu usp. Branko MARUŠIĆ, "Edinost", *Enciklopedija Slovenije*, sv. 2., Ljubljana 1988., 415.-416. i Milan PAHOR, "Slovinci in Hrvati v Trstu", *Jadranski koledar*, Trst 2002., 179.-181., 213. te u sklopu širih zbivanja Dragovan ŠEPIĆ, "Raspad Austro-Ugarske i Trst", *Jadranski zbornik*, 2/1957., 171.-178.

Premda mi podatci o njegovoj djelatnosti u navedenim društvima nisu bili dostupni, na temelju se nekoliko odabranih tekstova može steći prilično vjerna predodžba o njegovim gledištima, ali i o određenu značenju u tršćanskom javnom životu. Primjerice, već se izlažući zamisli talijanskoga inženjera Pietra Caminada o izgradnji kanala od Genove do Rajne umjesto uvoda osvrnuo na zaostale prometne prilike u Hrvatskoj, posebice na posvemašnju izoliranost Dalmacije i nedostatak unutrašnjih plovnihi puteva.⁹ Pod mnogo izravnijim geslom "Balkan Balkancima" objavio je pak članak u kojem ističući osobine "hladnog pronicavog Čeha" trgovce u "Trstu, Banovini, Hercegovini i Dalmaciji" potiče da nasuprot uvriježenoj praksi inzistiraju na službenoj komunikaciji "hrvatskim ili srbskim jezikom". Iako će svi reći da je radikalnu politiku teško spojiti s poslovnim pothvatima - duhovito dokazuje Jedlowski - dobit je inorodnih prekupaca, posebice Nijemaca, tolika, da bi, nastupe li domaći nešto odlučnije, i oni jamačno pristali zaposliti posebnoga korespondenta, čime bi se našlo posla za stotine "naših" mladića.¹⁰ Nastupajući kao svojevrsni tršćanski dopisnik zagrebačkoga *Obzora* - kasnije će ga uvrstiti i u njegovu spomen-knjigu - izvještavao je o zbivanjima u istočnom Sredozemlju,¹¹ a postupno je uveo i južnoslavensku te prototalijansku sastavnicu. U članku o doživljajima nekoga pomorskoga kapetana s kojim je razgovarao u tršćanskoj "gostionici gospodina Boža, brata Srbina, s lijeve strane Kanala", kritizirajući Albancima sklone komentare talijanskih novina postaviti će stvari na sljedeći način: "Kanila bi se Evropa Arnautluka, da može ovako ko od šale preko nas... zna on, što su nam se predaci napatili od arnautskog zuluma i evropske finoće, pa guši i duši prosvjed, koji mu se izvija do usnica, a kojim bi htio prokleti sve one, koji nas robe, u lance kuju i u ime kulture i slobode zasužnjuju."¹² I njegov pregled srpske prisutnosti u Trstu od XVIII. st. napisan je s priličnim udivljenjem - kako kaže, u to doba 250 pripadnika srpske kolonije ima svoju školu, a desetak tisuća Hrvata "kamo šalje svoju djecu, ali... to ste zorno čuli tisuću puta..." Dapače, konstatira Jedlowski, budući da su "talijanaški denuncijanti" - članovi srpske kolonije koji su bili protiv suradnje s ostalim južnim Slavenima - netom doživjeli poraz, "dok su se svugdje u domovini Hrvati i Srbi poklali na noževe, u Trstu se je moglo govoriti o hrvatsko srpskom-bratstvu".¹³

Međutim, potkraj 1913. i u početku 1914. i hrvatska će zajednica učiniti nekoliko bitnih koraka, o čem je sam Jedlowski u zadarskom *Narodnom*

⁹ "Vodenim putem preko Alpa", *Balkan* (Trst), br. 5, 8. I. 1908., 3.; br. 6, 9. I. 1908., 3.-4. Članke je uglavnom potpisivao prezimenom i prvim slovom imena, rjeđe s "JWSKI", a tek iznimno inicijalima. Radi bolje preglednosti te podatke ispuštam iz bibliografskoga opisa.

¹⁰ "Rodoljublje u trgovini", *Tršćanski Lloyd*, 4/1906., br. 199., 3128.-3129. O listu usp. M. PAHOR, *Slovinci in Hrvati v Trstu*, 205.

¹¹ Usp. "Razdoblje 1904.-1918. Popis glavnih 'Obzorovih' članaka", *Obzor. Spomen-knjiga 1860-1935.*, Zagreb 1935., 279.-280. U području "politika" navodi se tako članak iz bilješke 13, a u području "kultura" članci "Tisućgodišnjica Bokeljske mornarice" (1909., br. 256.-257.) i "Jubilej Boke kotorske" (1909., br. 266).

¹² "S Jadrana u ratnoj zoni", *Obzor* (Zagreb), br. 57, 27. II. 1913., 1.-2.

¹³ "Srbi u Trstu", *Obzor* (Zagreb), br. 58, 28. II. 1913., 1.-2.

listu objavio zanimljive izvještaje, prosudbe i apele. Počelo je skromno - člankom o prigodi osnivanja Hrvatskoga školskoga društva u Trstu, koje je, prema navodima, naslijedilo glavnicu od 28 000 kruna što ju je za hrvatske škole u Trstu sabrala tamošnja podružnica Družbe sv. Ćirila i Metoda.¹⁴ Izlažući planove društvenoga djelovanja Jedlowski (u to vrijeme tajnik društva) razmišlja o skoroj budućnosti - ako se prijavi dovoljno djece, otvorit će se u siječnju iduće godine dječje zabavište, a koncem ljeta možda i prvi razred hrvatske pučke škole. Čini se da njegova očekivanja nisu odviše visoka - kako kaže, osim "slavenožderstva" ljudi hrvatskoga podrijetla, koji su se odnarodili zbog bijede i nacionalne neizgrađenosti (naziva ih janjičarima!), i u bogatijim je obiteljima prisutno oduševljenje za "visoku talijansku kulturu", pa i "svaki pokret 3-4 stotine hrvatskih kapetana trgovačke mornarice nažalost nosi talijanski biljeg, jer su im Talijani pokretači". Ipak, ponešto utješno dodaje, "i tršćanski Hrvati imaju neovisnih ljudi, velikih bogataša, koji se nisu isticali kao mecene, ali valjda jedino zato, što nije bilo tome prilike". Kako bi se stvari promijenile, članak završava pozivom na potporu društvu članarinom od dvije do 50 kruna godišnje, a ističući organiziranost Slovenaca, u svojevršnom se crescendo Trst uzdiže do ključnoga grada Jugoslavije, u kojem će se dovršiti vjekovna borba latinskoga i slavenskoga svijeta za prevlast na Jadranu: "Jugoslavenski Trst, sa jakom, naprednom i kulturnom hrvatskom stražom neka bude ideal svih Hrvata!"¹⁵ Unatoč najavama, međutim, hrvatsko dječje zabavište neće biti otvoreno ni dva i pol mjeseca kasnije, no i tad će Jedlowski naći povoda za optimizam - prema idućem su njegovu napisu na dobrotvornim plesovima u Imotskom i Komiži omladinci skupili 400, odnosno 50 kruna za Hrvatsko školsko društvo u Trstu. Premda je borba za hrvatsku stvar na tršćanskom tlu još uvijek u zametku, drži Jedlowski, u zadnjih pet godina napreduje (posebice - dodajem - u svjetlu pomalo nejasno definiranih ciljeva): "Organizacija naših redova nema separatističkih težnja, jer ona zapravo u glavnome ide za tim, da se okriepi i uzposobi za što izdašnije sudjelovanje u kulturno-političkoj borbi autohtonog stanovništva slovenske narodnosti, dakle naše rodjene braće [...] zadaća da prospješi kulturno, narodno, dakle i političko ujedinjenje dvaju ogranaka jednog naroda: Hrvata-Srba i Slovenaca. Trst, dakle, imade da postane u pravom smislu rieči jugoslavenski grad."¹⁶

Napokon, 6. ožujka 1914. zbio se i dugo priželjkivani događaj: "Čovjeka dirne pogled na tu jednostavnu sobu sa liepom katedrom, tablicom i tri reda šićušnih klupica, kraljevom i Froebelovom¹⁷ slikom i velikim zemljopisom(!) hrvatskih zemalja. To je naše dječje zabavište: prva hrvatska škola u Trstu! [...] iz svakog se kuta Trsta probudjeni Hrvati javljaju: evo vam naše uzdanice, spasite ju Hrvatskoj". I ne samo to - dovršava Jedlowski svoj slavodobitni odgovor posprdnim talijanskim komentatorima - društvu su novac poslala

¹⁴ Općenito o društvu usp. M. PAHOR, *Slovinci in Hrvati v Trstu*, 203.-205., 214.

¹⁵ "Rad tršćanskih Hrvata", *Narodni list* (Zadar), br. 100, 13. XII. 1913., 1.-2.

¹⁶ "Dalmacija za hrvatske škole u Trstu", *Narodni list* (Zadar), br. 17, 28. II. 1914., 1.

¹⁷ Friedrich Fröbel (1782.-1852.), utemeljitelj institucijskoga predškolskoga odgoja.

čak 42 pristupnika iz Kotora, a najavilo ih se još desetak iz Blata.¹⁸ Ukratko, piše Jedlowski u sljedećem članku, iako je Dalmacija s nepovjerenjem primala glasove tršćanskih "zanešenjaka" - "jer da boluju od narodnog fanatizma koji ih prikazuje smiešnima" - razvoj tršćanskih prilika, napose nakon što je na izborima 1907. slovenski kandidat osvojio mandat u prigradskom području, a ostale talijanski socijalisti uz pomoć Slovenaca, svojim primjermom potiče na borbu protiv talijanskih natpisa i u samoj Dalmaciji, za zapostavljanje kojih je krivo "naše neshvaćanje narodnih dužnosti".¹⁹

To ustrajavanje na iznimnu značenju Trsta izraženo je i u pismu Ljubi Leontiću, u to doba uredniku praškoga časopisa *Jugoslavija*: "Ti znaš, kako sam željno iščekivao ovaj vaš sadašnji pokret još onda, kad sam se u Pragu srdio na našu sveučil[išnu]. omladinu, jer neće da se bavi pitanjem Trsta, koje u sebi utjelovljuje pitanje cijele naše obale i našega mora. [...] Mi u Trstu moramo da vodimo sada još borbu za opstanak, koja će se sutra pretvoriti u borbu za prevlast [...] Talijanstvo Trsta moglo je da se nesmetano širi, da apsorpira naše domaće[!] starosjedioce i skoro sve jugoslavenske doseljenike, dok njegovo zalegje nije bilo narodno probudjeno. [...] I sutra, kad im to bude konveniralo, prilagodiće se ti isti 'Triestini' slovenskom patriotizmu. [...] 'Trst' znači za jugoslovensku politiku promet u velikom stilu, svjetsku veletrgovinu, pomorstvo."²⁰

Tako se, dakle, odvijalo Jedlowskijevo javno djelovanje 1906.-1914. Svega nekoliko mjeseci poslije, međutim, izbit će I. svjetski rat. Sasvim očekivano - s obzirom na njegovu djelatnost i na shvaćanja austrijskih vlasti - Jedlowski je s još tristotinjak osoba iz Trsta i okolice proglašen "politički sumnjivim" i onemogućen u svojim nastojanjima. Zatočen je u ljubljanskoj tvrđavi, odakle je pušten potkraj listopada 1914.²¹

U Jugoslavenskom odboru

U takvim je uvjetima u Italiji otpočelo i konstituiranje Jugoslavenskoga odbora, kojemu će se ubrzo, kako je rečeno, pridružiti i Jedlowski. Iako su naknadni navodi o mnogim sastavnicama Odborove djelatnosti fragmentarni, pa i proturječni, Jedlowskijeva se uloga u njem umnogome može rekonstruirati.²² Pođimo od samoga pristupanja.

Očito, njegovi su prijeratni istupi u tisku te djelatnost u društvu "Edinost" i Hrvatskom školskom društvu u krugu pobornika jugoslavenske ideje

¹⁸ "Hrvatska škola u Trstu - otvorena!", *Narodni list* (Zadar), br. 20, 11. III. 1914., 2.

¹⁹ "Trst i Dalmacija. (Na posao za jugoslovenstvo Trsta!)", *Narodni list* (Zadar), br. 25, 28. III. 1914., 1.

²⁰ "Dragi prijatelju!", *Jugoslavija* (Prag), 1/1914., br. 2, 102.-103.

²¹ Milada PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*, Zagreb 1925., 21., 57.; Ivo POLITEO, "Naši odvjetnici", *Odvjetnik*, 7/1933., br. 3, 9.

²² Za kratak pregled s literaturom usp. D. ŠEPIĆ, "Jugoslavenski (Jugoslovenski) odbor", *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 6., Zagreb 1990., 157.-160. Na pripadajućoj fotografiji Jedlowski sjedi desno od Ivana Meštrovića.

mogli poslužiti kao svojevrsna preporuka. Premda zasigurno nije akumulirao znatniji politički utjecaj,²³ po svem je sudeći osobno poznavao one članove ili suputnike Odbora koji su - kao i on - bili povezani s tršćanskim (Gustav Gregorin, braća Mandić, donekle Bogumil Vošnjak, a kasnije Ćiro Kamenarović),²⁴ ali i praškim mikrokozmosom (Lj. Leontić).²⁵

I tako su Josip Mandić i B. Vošnjak jednoga veljačkoga dana 1915. zaključili da je u prvoj etapi najbitnija novinarska djelatnost - trebalo bi pokrenuti informativni bilten za strane diplomate. Razmišljajući tko bi u tu svrhu imao doći iz Austro-Ugarske Monarhije, odlučili su pozvati Alberta Kramera, a ako ovaj odbije, "neka dođe dr. Jedlovski, tršćanski dopisnik Obzora".²⁶ Tako zorno naznačen položaj u sjeni uz nekoliko će iznimaka ostati trajnom značajkom njegova djelovanja. Naime, premda je bio nazočan i na rimskom i na prvom pariškom sastanku Odbora,²⁷ uz njegovo se ime ne veže nikakvo gledište, a tek se sporadično spominje i u iscrpnom djelu M. Paulové. Da nedoumica bude veća, u njegovu mu se kazalu pridaje i položaj Odborova "sekretara", što u samom tekstu uopće nije pojašnjeno, osim u napomeni kako je s Hinkom Hinkovićem vodio Odborovu "Centralnu kancelariju" u Londonu.²⁸ Iako neki članovi Odbora u svojim sjećanjima osporavaju da je funkcija tajnika uopće postojala,²⁹ činjenica je da ona u mnoštvu Odborovih publikacija stoji uz Jedlowskijevo ime. Bit je prijepora možda u različitom shvaćanju uloge sekretara ili tajnika. Prema dostupnim podacima, naime, može se zaključiti da Jedlovski nije bio tajnik s povećanim ovlastima u smislu samostalnoga političkoga nastupanja, nego prije svega osoba zadužena za svu silu svagdašnjih, organizacijskih, "tajničkih" poslova: "Dr. Josip Jedlovski niknuo je iz rodoljubivog tršćanskog miljea. Dobar žurnalista, neumoran radnik radio je kao pčelica u londonskoj kancelariji Odbora".³⁰

²³ Primjerice, razmjenjujući mišljenja o mogućim suradnicima Ante Trumbić i Frano Supilo na njega nisu računali, a ne spominje se niti u prikazu razgovora vodstva "Edinosti" s tajnim talijanskim izaslanikom u siječnju 1915. Usp. D. ŠEPIĆ, "Misija Carla Gallija u Trstu", *Anali Jadranskog instituta*, sv. 2., Zagreb 1958., 53.-80., ISTI, "Iz korespondencije Frana Supila", *Arhivski vjesnik*, 1/1958., br. 1, 262.-264., 267., 269.-270. te ISTI, "Trumbićev 'Dnevnik'", *Historijski pregled*, 5/1959., br. 2, 165-189.

²⁴ Za pregled prijeratnih zanimanja i boravišta pojedinih članova usp. npr. Bogumil VOŠNJAK, *Jugoslavanski odbor u Londonu*, Ljubljana 1940., 9.-10. O sudbini manje poznatoga Ć. Kamenarovića, dužnosnika Jadranske banke u Trstu usp. i natuknicu Dine Mujadževića koja će biti objavljena u sedmom svesku HBL-a.

²⁵ Usp. članak u bilješki 20.

²⁶ B. VOŠNJAK, *U borbi za ujedinjenu narodnu državu*, Ljubljana-Beograd-Zagreb 1928., 8.-9.

²⁷ Ante MANDIĆ, *Fragmenti za historiju ujedinjenja*, Zagreb 1956., 22.; Ljubo LEONTIĆ, *O Jugoslovenskom odboru u Londonu*, Zagreb 1960., 38.

²⁸ M. PAULOVÁ, n. dj., 170.

²⁹ Tako npr. Hinko HINKOVIĆ, *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme Svjetskog rata*, Zagreb 1927., 170.: "Budući pako da se poslovi ipak ne mogahu obavljati bez tajnika, povjerio je predsjednik tajničke poslove dr. Jedlowskomu, ali zapravo kao svom ličnom tajniku".

³⁰ B. VOŠNJAK, *U borbi*, 37. Za portrete ostalih članova usp. *Isto*, 34.- 41.

O toj ulozi, koja bi se danas vjerojatno opisala sklopom "odnosi s javnošću", svjedoče i njegovi tekstovi - većinom osvrtni na ratna zbivanja i prikazi Odborovih zadaća - objavljeni u iseljeničkim periodicima *Domovina* (Punta Arenas 1915.-16.), *Glas naroda* (New York 1915.), *Jadran* (Buenos Aires 1915.-16.), *Jugoslavija* (Antofagasta 1915.; djelomice pretiskano u *Arhivu Jugoslovenske narodne obrane iz Južne Amerike* 1938.), *Pokret* (Antofagasta 1915.), *Sloboda* (Buenos Aires 1915.), *Zora* (Auckland 1915.) i *Jugoslovenska država* (Antofagasta 1916.-17.; djelomice pretiskano u *Arhivu Jugoslovenske narodne obrane iz Južne Amerike* 1934) te u promidžbenoj brošuri *Da li je Rusija pobjediva?* (New York 1915.; suator Milan Marjanović).

Nadalje, mnoge se ilustrativne pojedinosti - ne samo o službenoj, nego i o svagdašnjoj sastavnici emigrantskoga života - mogu naći i u Arhivi dr. Ante Trumbića (dalje: ADAT), što se čuva u AHAZU.³¹ Primjerice, stigavši u veljači 1915. u Rim, Jedlowski u pismu Trumbiću polaže detaljan račun o svojim troškovima i ponosito moli za novčanu potporu: "Meni je samo do toga, da se proturam, dok opet dodjem do posla, zato ću svaku pomoć primiti jedino kao zajam, jer bi sramota bila, da u ovim danima budem plaćen za narodni posao, dok se drugi i te kako žrtvuju."³² Zapravo, na temelju kontinuirane evidencije tih mjesečnih isplata "za lično uzdržavanje" može se ustanoviti kretanje svih članova Odbora - za boravka u Rimu (veljača-travanj 1915.) Jedlowskom je tako isplaćeno 1078 lira, u Parizu (travanj-svibanj 1915.) 135 franaka, odnosno (putovanje lipnja 1916.) još 100 franaka, a 553 funte dobio je tijekom boravka u Londonu (travanj 1915.-siječanj 1917.).³³ Budući da je iz Austro-Ugarske Monarhije izbjegao sa suprugom³⁴, naslutivši da će se u Londonu zadržati dulje vrijeme nastojao je unajmiti stan, za što je spominjući lošu hotelsku hranu - od koje su, navodno, oboje oboljeli - tražio i Trumbićevo dopuštenje.³⁵ Sve u svemu, osim što potvrđuje već navedeno shvaćanje Jedlowskijeve tajničke uloge - u njem pretežu izvještaji o tekućim zbivanjima, pisanju tiska i pristigloj pošti³⁶ - sadržaj Jedlowskijevih pisama Trumbiću govori i o njegovim kontaktima s britanskim simpatizerima: primjerice, jednom mu prilikom najavljuje kako će tek pristigle suradnike odvesti Robertu Williamu Seton-Watsonu "da mu se poklone".³⁷

³¹ Taj se fond navodi i kao "Jugoslavenski odbor". Usp. npr. *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ. SR Hrvatska*, Beograd 1984., 427.

³² AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 270.

³³ AHAZU, ADAT, svežanj 113/1, br. 1, *Lični troškovi članova J.O.*, 13.-14.

³⁴ Josip Jedlowski i Antonia Recker vjenčali su se 23. lipnja 1912. IMKR.

³⁵ Poštu je primao, a po svem sudeći redom i stanovao na adresama: "24, Talgarth Mansions, West Kensington", "65, Warwick Road, Earl's Court", "3, St. Helen's Place, London City" i "37, Pelham Road, Wimbledon". Usp. AHAZU, ADAT, svežanj 27/2, br. 232; svežanj 35, br. 255, 256 i 266; svežanj 136/2, br. 24. Navodi se i adresa "54, Chepstow Villas, Bayswater", ali nije jasno odnosi li se ona na prvu polovicu 1917. ili 1919. Usp. H. HINKOVIĆ, *Iz velikog doba*, 273.

³⁶ Općenito usp. AHAZU, ADAT, svežanj 27/2, br. 213-233 i svežanj 35, br. 255-270.

³⁷ AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 256.

Dakako, i u najstrože normiranom poslu ostaje prostora za osobnu inicijativu. Uzmemo li je u nešto manjem opsegu, spomenuti je kako je Jedlowski još prije talijanske objave rata preko mornara na brodskoj liniji Trst-Venecija pokušavao nabaviti izvore - osobito karte i statistike - koji bi se mogli iskoristiti za promicanje narodnosnoga načela te da je u travnju 1915. pisao Anti Mandiću, koji je boravio u Rusiji, da započne s radom protiv talijanskih presizanja.³⁸ Održavajući pak iz londonske središnjice vezu s Južnom Amerikom, utjecao je i na Trumbićevu kadrovsku politiku - u pismu od 22. ožujka 1916. za urednika časopisa *Jugoslavenska država* preporučio mu je Milostislava Bartulicu, a u pismu od 6. lipnja 1916. Paska Baburicu za novoga člana Odbora.³⁹ Organizirao je i slanje neutralnih, američkih novina - u kojima se povoljno pisalo o južnoslavenskom ujedinjenju - u ruske zarobljeničke logore.⁴⁰ Također, u jednom od sačuvanih pisama svoju je pomoć zarobljenom Trščaninu Josipu Gombaču dosta oštro uvjetovao njegovim stupanjem u dobrovoljačke jedinice.⁴¹

Kako se čini, na još samostalnije poteze potakla ga je upravo zabrinutost za poslijeratnu sudbinu Istre i Trsta. Preludij je po svem sudeći bio njegov susret s Nikolom Pašićem u travnju 1916., o kojem je Odborov bilten donio kratku obavijest: "During his stay in London the Serbian Premier, Mr. Pašić, received Dr. Josip Jedlowski, Secretary of the Southern Slav Committee and Secretary of the Slovene Political Society 'Edinost' in Trst (Trieste), in a *private audience*. Dr. Jedlowski, as *representing more particularly the interests of the Croats and Slovenes in Istria*, explained the whole present situation in that country to the Premier, and earnestly *requested his support in the struggle the Istrian people have to face in their endeavour to secure a union in one State* with the rest of their brothers in the other Yugoslav countries. The Premier assured Dr. Jedlowski that both he and the Serbian Government feel the greatest sympathy for unfortunate Istria, and *most cordially promised that Serbia will never abandon the aims of Istria*. [kurzivom istaknuo F. H.]"⁴²

Svakako, privatni karakter primanja i sažetost priopćenja ne dopuštaju zaključivanje o pojedinostima njihova susreta, no djeluje mi uputno promatrati ih u kontekstu onoga što se zbivalo u studenom 1916., kad je iz londonske središnjice objavljen proglas kojim se Hrvati, Slovenci i Srbi, austrougarski državljani nastanjeni u inozemstvu, pozivaju izravno u vojsku Kraljevine

³⁸ M. PAULOVA, n. dj., 23., 147. Mandić je vezu održavao uglavnom preko Jedlowskoga. Usp. A. MANDIĆ, *Fragments*, 206.-207., 209.

³⁹ AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 265 i 268. O njima usp. Anđelka STIPČEVIĆ-DESPOTOVIĆ, "Bartulica Milostislav", HBL, sv. 1., Zagreb 1983., 494.-495. i ISTA, "Baburica, Pasko", HBL, sv. 1., Zagreb 1983., 313.-314.

⁴⁰ M. PAULOVA, n. dj., 170.

⁴¹ NSK, Zbirka rukopisa (dalje: ZR), R 5896 c.

⁴² "An Interview with Mr. Pašić", *The Southern Slav Bulletin* (London), 2/1916., br. 12, 2. Koliko mi je poznato, ni audijencija, niti priopćenje u literaturi nisu registrirani. O Pašićevim izjavama i susretima za boravka u Londonu usp. Đorđe Đ. STANKOVIĆ, *Nikola Pašić. Saveznici i stvaranje Jugoslavije*, Beograd 1984., 169.-172.

Srbije: "The Yugoslav Committee, in complete reliance upon you, calls upon every man of you between the ages of eighteen and forty-five, to report himself without delay for military service in the Serbian army. Volunteers should apply at the nearest Royal Serbian Legation or Consulate."⁴³ Srpske su zasluge i žrtve za jugoslavensku stvar goleme - ističe se dalje u njem - i došao je trenutak u kojem svi vojno sposobni iseljenici moraju opravdati što ih se unatoč austrougarskog državljanstvu tretira kao prijatelje savezničkih zemalja. Oni koji se ne jave - prijeti se - izgubit će tu zaštitu, a obitelji onih koji eventualno poginu - svaka borba traži žrtve - bit će u pravima izjednačene s obiteljima poginulih srpskih vojnika. Proglas je lociran i datiran s "London, november 1916", a kao potpisnici poimence se navode 23 člana Jugoslavenskog odbora.

U čemu je bit? Doista skandalozni nastanak cijeloga proglasa najpotpunije izlaže A. Mandić: "U vezi s dobrovoljcima došlo je i u samom Odboru do nepredviđene krize. Kad je naime dr. Trumbić na koncu 1916. ležao bolestan u Cannesu, zastupao ga je u Londonskoj centrali potpredsjednik dr. Hinković, koji se u dobrovoljačkom pitanju držao mnogo popustljivije prema [srpskoj] vladi, negoli ostali članovi Odbora. Potaknuti neodređenim nekim pobudama, odlučio on i sekretar Odbora dr. Josip Jedlowski da objave proklamaciju, kojom se pozivaju pod oružje u srpsku armiju svi sposobni Jugoslaveni. I ne pitajući za pristanak predsjednika Trumbića i ostale članove, oni zaista objave mobilizacioni proglas pod potpisom Trumbićevim i Odborovim, bez njihova znanja i pristanka. Nastala je čitava zbrka. U samom Odboru riješena je kriza brzo tako, da je dr. Jedlowski povukao konzekvencije i istupio iz Odbora, dok je dr. Hinković resignirao na mjesto potpredsjednika [...] Opoziv mobilizacije izazvao je popriličnu zabunu među našim svijetom."⁴⁴

Sve u svemu, premda nije sasvim jasno jesu li taj svršeni čin pokrenuli Hinković, Jedlowski ili obojica, pobude posljednjega ne moraju ispasti baš onako neodređene, kakvima ih prikazuje Mandić - opisani slijed događaja, naime, potkrjepljuje zaključak da mu je određivanje zapadnih granica bilo bitnije od unutrašnjega uređenja nove države. Razmotre li se sredine u koji-

⁴³ "Manifesto by the Yugoslav Committee in London, to all Croats, Slovenes and Serbs, subjects of Austria-Hungary, who are free and in foreign parts", *The Southern Slav Bulletin* (London), 2/1916., br. 24, 1.-2. Broj nosi nadnevak 16. studenoga 1916. Za izvatke usp. M. PAULOVÁ, n. dj, 240.-241. Iz literature se ne može zaključiti postoji li hrvatski izvornik i je li negdje bio prethodno objavljen. Ferdo ŠIŠIĆ, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914.-1919.*, Zagreb 1920., 72.-74. s francuskoga je preveo "Manifest Jugoslovenskoga odbora. Paris-London, u novembru 1916" sličnoga sadržaja, ali bez naznake o tom gdje je izvornik objavljen. U potpisu je samo A. Trumbić.

⁴⁴ A. MANDIĆ, *Fragments*, 42. Prema M. PAULOVÁ, *Jugoslavenski odbor*, 240.-241. donošenje proglasa "o stavljanju dobrovoljaca iz prekomorskih zemalja pod srpske zastave" bez znanja većine članova potakao je Hinković, koji je bio "u Jugoslavenskom Odboru bez sumnje bliže srpskim krugovima nego Trumbić, a uz to prema vladi manje rezerviran" - Jedlowskijev bi bio tek pristanak. Međutim, napomenuti je da se u nastavku njegovo istupanje uopće ne spominje, a da su ostala neslaganja među članovima uvelike zaobiđena. - Spomenuti se proglas ne raščlanjuje niti u kasnijoj literaturi.

ma se odvijalo njegovo svjetonazorsko oblikovanje (Kotor, Prag, Trst), to i nije sasvim neočekivano. U svakom slučaju, u obzir bi valjalo uzeti i pismo od 21. studenoga 1916., u kojem Jedlowski očito odgovara na Trumbićeve prijekore u vezi s mobilizacijskim proglasom: "Ja sam odmah jučer umolio Dr Hinkovića, da nadje načina, kako bih se ja riješio odborništva, a da raspolaže sa mnom, kao običnim radnikom, ako me uopće treba u odborskoj kancelariji. Dr Hinković me je uvjerio, da toga koraka ne smijem učiniti u interesu narodne stvari."⁴⁵ Nije li, naime, pomalo neubičajeno da jedan od dvojice sudionika nemiloga incidenta drugom nudi svoju ostavku i da je potom na njegov nagovor povlači? Štoviše, iz nastavka pisma proizlazi da se Jedlowski konačno odlučio istupiti tek nakon što je u međuvremenu - potaknut vjerojatno novim razilaženjima - i sam Hinković najavio svoju ostavku. Kako bilo, iako se praznina u izvorima ne može do kraja popuniti, i Jedlowskijevo pismo Trumbiću od 7. prosinca te godine dokument je o osobitu odnosu među nekim članovima Odbora, koji bi mogao pridonijeti objašnjenju razloga zbog kojih je naposljetku Hinković tek, kako kaže Mandić, "resignirao na mjesto potpredsjednika". Nakon reakcija na sporni proglas, tvrdi u njemu Jedlowski: "[...] meni je kao da čujem neku gospodu, koja se nabacuju kamenjem na 'onoga židova...' [...] Znam, da ste i Vi urezali u svoj raboš Dr Hinkovića [...] ali [...] sam još uvijek uvjeren, da je u Vas plemenito srce i da se Vama može govoriti kao čovjeku. [...] Promatram ga na radu i u obiteljskom životu, malo po malo sam doznao u tančinama roman njegova života, upoznao sam njegov moral i filozofiju života [...] I dodjoh do zaključka [...] da su tome čovjeku mnogi članovi Jugoslov[enskog]. Odbora krivo sudili i nanijeli grdni nepravda." Da stanje bude još gore, nastavlja Jedlowski tajanstveno, njegov je sudrug upravo primio tragične vijesti iz domovine: "Znajte samo toliko, da sam vidio Dr Hinkovića plakati, gorko plakati, kao malo dijete. Dok Vam pišem, njegova je žalost neopisiva." Ukratko, s tih je razloga Jedlowski privremeno "zaplijenio" pismo s Hinkovićevom ostavkom, pa predlaže Trumbiću da osobno dođe u London i Hinkovića "časno" riješi zadaće da uz postojeće prilike "vodi" Odbor.

Što se tiče samoga Jedlowskoga, njegovo istupanje iz Odbora nije dovelo i do potpuna prekida svih odnosa. Nakon što je u siječnju 1917. primio posljednju isplatu s naslova "ličnih troškova članova J.O.",⁴⁶ više se ne navodi u popisima njegovih članova,⁴⁷ a i gotovo je prestao objavljivati u iseljeničkoj periodici. Međutim, iako je potkraj travnja te godine došlo do nesuglasica u vezi s primopredajom "zapisnika" (osim što su vođeni običnom olovkom, uglavnom na priručnim papirićima, neki su članovi primijetili da ih je više od četiri mjeseca pridržavao iz nepoznatih razloga te da određeni dijelovi nedostaju, napose oni o "dobrovoljačkom pitanju 1915."),⁴⁸ prema svo-

⁴⁵ AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 260.

⁴⁶ AHAZU, ADAT, svežanj 113/1, br. 1, *Lični troškovi članova J.O.*, 14.

⁴⁷ Usp. npr. "The Yugoslav Committee", *The Southern Slav Bulletin* (London), 3/1917., br. 27, 2.

⁴⁸ AHAZU, ADAT, svežanj 124, br. 30, *Jedlowski dr. Josip. Zabilješke o toku nekoliko sjednica Jug. emigracije u Rimu i Londonu*. Upozoravajući na njihovu nepotpunost - katkad dvojeći

joj zamisli nastavio je - možda nakon stanke - za Odbor obavljati "čino-
vničke poslove".⁴⁹ Kako je za to bio plaćen tek dvije funte tjedno, u nekoli-
ko mu je navrata dodijeljena dodatna novčana potpora, a na Odborovu su
mu preporuku u srpskom poslanstvu obnovili i putovnicu.⁵⁰ Naposljetku,
i Jedlowskijevo pismo Trumbiću od 12. travnja 1918. daje naslutiti kako i
nije bio potican da sasvim napusti Odbor, nego da se na ostavku zapravo
odlučio svojevóljno - naime, ističući kako je "Odbor u zadnje vrijeme posti-
gao neprocjenjive uspjehe", u njem Trumbiću odaje priznanje kao "običan
Jugosloven i i kao Vaš bivši drug [...] jer sam se bio udaljio od Vas (premda
ste mi lično uvijek bili prijateljski sklon) u času, kad su u Odboru predvadj-
vale osobne zadjevice, koje su mi bile ogorčile svaki patriotski osjećaj."⁵¹

Kako bilo, nasuprot izloženom zauzimanju u Trumbića, Hinković pak u
svojim sjećanjima Jedlowskoga spominje na svega nekoliko mjesta, bez ika-
kvih pobližih podataka, opisa ili ocjena. Ipak, jedna njegova primjedba nije
samo argument u prilog Jedlowskijevoj iskonskoj želji da napusti hotelski
smještaj - ujedno i podsjetnik na neugodnu sastavnicu emigrantskoga živo-
ta - nego i fragment o često previđanoj ulozi žena u povijesti: "Supruga Dr.
Jedlowskog vodila nam je kućanstvo i skrblila za našu dobru domaću 'papi-
cu'. Neka mi se izvine što iznosim ovdje ovu prozaičnu stvar. Ali tko je dulje
boravio u Engleskoj, te se gnjavio onom bezukusnom hranom, razumjet
će da mi je kuhinjska djelatnost gdje. Jedlowski ostala u trajnoj i zahvalnoj
uspomeni. Neka mi se dozvoli ovom prilikom ovaj skromni slavonspjev[!]
našoj hrvatskoj kuhinji za koju doista vrijedi što se u anglosaskom svijetu za
njihove proizvode tako često čuje."⁵²

Londonski publicist, lobist i obavještajac

Materijalno donekle osiguran kao Odborov činovnik i primatelj više
ili manje redovite potpore, posljednju godinu rata i prvu godinu poraća
Jedlowski se u Londonu upuštao i u neovisne javne istupe. Primjerice, u

i oko autorstva - tim se bilješkama koristio i D. Šepić. Usp. D. ŠEPIĆ, *Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918*, Zagreb 1970., 154., 156., 169. Sam zapisnik o njihovoj primo-
predaji djelomice je objavio Lj. LEONTIĆ, "Jugoslavenski odbor u Londonu i Jugoslavenska
ujedinjena omladina", *Jugoslavenski odbor u Londonu u povodu 50-godišnjice osnivanja*, Zagreb
1966., 247.-248.

⁴⁹ U vezi s opsegom tih poslova ocjenjuje se, primjerice, i da je kriza Odbora, izazvana,
između ostaloga, "pasiviziranjem Hinka Hinkovića, Josipa Jedlowskog i Avgustina Ujevića -
prouzrokovala [...] da su u prvoj polovini 1917. godine zajednički rad više nego obično pod-
sticali srpska vlada i Pašić", koji je - kako sam kaže - "od izvesnog vremena [...] konstatovao
[...] česte praznine" u obavijestima o djelatnosti Odbora. Đ. Đ. STANKOVIĆ, *Nikola Pašić i
jugoslavensko pitanje*, sv. 2., Beograd 1985., 155.-156.

⁵⁰ AHAZU, ADAT, svežanj 27/2, br. 217 i 224.

⁵¹ AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 255. Kako stoji u drugom Jedlowskijevom pismu, u to
je vrijeme i neki njegov poznanik Devčić na Novom Zelandu proširio glasinu da su on i
Hinković bili položili ostavke jer vodstvo Odbora nije sankcioniralo jednu pronevjeru.
AHAZU, ADAT, svežanj 27/2, br. 214.

⁵² H. HINKOVIĆ, *Iz velikog doba*, 273.

Trumbićevoj su arhivi sačuvani prijepisi nekolicine njegovih pisama urednicima raznih britanskih novina. Premda prijepisi nisu popraćeni bibliografskim bilješkama, iz sadržaja proizlazi da su barem neki tekstovi bili i objavljeni kao otvorena pisma ili čak kao samostalni članci. Tako je potpisujući se kao "A jugoslav publicist, who at the beginning of the war was for 6 months in an Austrian gaol and when sentenced to death managed to escape abroad" uredniku novina *The Morning Post* (London) poslao pismo u kojem upućujući na izvore pobija navode nekoga "V. Fishera" o vjekovnoj talijanskoj prisutnosti na istočnojadranskoj obali,⁵³ a u prosincu 1918. uredniku novina *The Liverpool Post* pisao je pak o prijepornoj sudbini austrougarske ratne mornarice.⁵⁴ Ako se za navedene tekstove, kao i za članke "The Key to the European Question"⁵⁵ te "Solving the Yugoslav Problem"⁵⁶ i ne može ustanoviti jesu li ikada bili i objavljeni, uspjeh dijela Jedlowskijevih nastojanja svakako potvrđuje pismo od 10. prosinca 1918., u kojem uredniku lista *The Sunday Chronicle* (London) pomalo gorko zahvaljuje što mu je uz neki članak, kako je obećao, tiskao i fotografiju: "I look like a murderer, but still... it is in 'the style'."⁵⁷

Osim publicističkom djelatnošću, interese nove države Jedlowski je promicao i osobnim susretima. U prosincu 1918. razgovarao je s monsijorom Charlesom Jackmanom, tajnikom kardinala Francisa Bournea⁵⁸ uvjeravajući ga kako bi jedinstvena južnoslavenska država mogla dovesti i do ujedinjenja crkava. Tom je prigodom predložio da kardinal na svojoj istočnoj turneji posjeti Zagreb i Ljubljanu, a dotakao se i uloge koju su u "sadašnjem narodnom pokretu imali katolički svećenici".⁵⁹ Možda potaknut i tajnikovom potporom, o toj je temi htio pisati i u "jednoj katoličkoj reviji" da "makar i u ovom 12. času zadobijemo simpatije ovdašnjih Katolika, koji nisu takva quantité négligeable, kako smo mi uvijek držali", pa je u veljači 1919. tadašnjega predsjednika Jugoslavenskog odbora Dinka Trinajstića zamolio za prijepise nekih izvora.⁶⁰ Ne zna se kako je odgovorio Trinajstić ni je li planirani članak naposljetku uopće objavljen, no pismo koje je Jedlowski nešto ranije - 24. siječnja te godine - uputio "Jugoslavenskom odboru u Londonu" još životopisnije oslikava londonsko ozračje.

⁵³ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 21. Prijepis nema nadnevka, no pretpostavljam da je nastao u prvoj polovici 1918.

⁵⁴ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 24.

⁵⁵ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 22.

⁵⁶ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 23.

⁵⁷ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 25.

⁵⁸ Francis Bourne (1861.-1935.), westminsterski nadbiskup (1903.) i engleski kardinal (1911), za rata potpredsjednik Serbian Relief Funda.

⁵⁹ AHAZU, ADAT, svežanj 136/2, br. 26. Za Bourneov posjet Beogradu, Đakovu i Zagrebu u ožujku 1919. usp. npr. "Odlični gosti", *Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske*, 47/1919., br. 5, 33.-34. i nekrolog Josip ANDRIĆ, "Veliki engleski kardinal", *Obitelj*, 7/1935., br. 1, 10.

⁶⁰ AHAZU, ADAT, svežanj 84/2, br. 93 i 94.

Riječ je, naime, o izvještaju o višesatnu razgovoru s "Rev. R. G. Laffanom" - primijetivši jedno od Jedlowskijevih otvorenih pisama dotični ga je gospodin bio pozvao u War Office (britansko ministarstvo obrane). Premda se Laffan predstavio kao znanstvenik zainteresiran za "slovensku" povijest i predavač na Cambridgeu, tvrdi u pismu Jedlowski, razgovor je skrenuo u "čisto geografska pitanja", pa je ubrzo zaključio da nema posla s povjesničarem nego s praktičarem: "Nastojao sam s toga da igram kako sam bolje mogao, da otkrijem prave namjere mog domaćina." Ukratko, nakon što ga je ljubazno uputio na neke zagrebačke (Đuro Šurmin, Ivan Lorković i "moji prijatelji u Obzoru") i ljubljanske adrese (Fran Ilešić⁶¹), naširoko upoznao sa stanjem cesta i željezničkim trasama u Istri te - na temelju katastra i biračkih popisa - izložio etničku sliku Trsta i Rijeke ("tu sam doista bio na svom terenu"), Jedlowski je shvatio da se nalazi u prostoriji koja je tijesno povezana s postupkom razgraničenja između Kraljevine Italije i Kraljevstva SHS: "I dok sam svu četvoricu zabavljao sa svojom mapom, uspijem da pomaknem onaj nacrt toliko, dok mi se otkrila skoro cijela Istra". Sve u svemu, završava Jedlowski, premda konačne zaključke prepušta Odboru, poveže li se ono što je pritom kriomice opazio s tijekom cjelokupnoga razgovora, može se naslutiti kako je na stolu toga britanskoga ureda bila "skicirana granica pravcem Sv. Danijel - Bainsica - Tolmin - Soča do Bovca - Tarviz".⁶²

Na stranu takvi pothvati - u kojima je naknadno gotovo nemoguće ustanoviti tko koga i s kojom svrhom obmanjuje - poslije potpisivanja primirja Jedlowski je ponovno uspostavio veze s "prijateljima" u domovini. Naime, od početka 1919. njegova se stajališta o tekućim zbivanjima mogu pratiti i u izvještajima koje je slao pretežito *Obzoru*. Prvi je dopis stigao s velikim zakašnjenjem, preko Soluna - o čemu pisati, pita se u njemu Jedlowski, kad se svijet prebrzo mijenja za ionako neredovitu poštu? Ukratko, britanski je tisak neinformiran: "[...] ovdašnja je javnost počela da zaboravlja na Srbe prije no što je počela da razmišlja o Jugoslavenima... U ovim stranam[!] [...] srpsko se pitanje još svejedno predstavlja 'kao težnja Srbije da dobije svoju luku?... Ovo pogrešno stanovište nalazilo je u prošlosti zagovornika i u srpskoj diplomaciji te je n. pr. poslanik Ristić u Rimu izjavio, da 500 klm.[!] jadranske obale više ili manje za Srbiju nema važnosti."⁶³ Primjerice, *The Times* (London) u pogledu Rijeke otvoreno promiče talijanska gledišta, čemu se u *The Manchester Guardianu* jedini usprotivio znameniti arheolog Arthur Evans, pa se Jedlowski nada arbitraži pod predsjedanjem SAD, kojom bi se

⁶¹ Ilešićeva biobibliografija bit će objavljena u šestom svesku HBL-a.

⁶² AHAZU, ADAT, svežanj 35, br. 297. Unatoč Jedlowskijevim sumnjama, Robert George Dalrymple Laffan doista je bio i profesor u Cambridgeu, Queen's College. Prema predgovoru njegove knjige *The Guardians of the Gate. Historical Lectures on the Serbs*, Oxford 1918., posljednje je godine I. svjetskoga rata proveo na Solunskom bojištu, gdje je - između ostaloga - britanskim vojnicima predavao srpsku povijest "in the hope that they may serve to spread sympathy for our heroic but little-known allies". U NSK čuva se nerazrezani primjerak prvoga izdanja i noviji pretisak (New York 1989) te brošura *Jugoslavia since 1918.*, (London) 1929., u izdanju The Yugoslav Society of Great Britain.

⁶³ "Pismo iz Londona", *Obzor* (Zagreb), br. 34, 11. II. 1919., 1.

Londonški ugovor podredio narodnosnom načelu.⁶⁴ Iako priznaje da nije dovoljno upoznat sa stranačkim životom u domovini, ističe kako glasine koje se šire o srpskoj okupaciji Hrvatske (s tim u vezi spominje i "Radićevo buncanje") zbunjuju strane državnike i "tjeraju vodu na talijanski mlin". U tom se članku zauzima i za centralistički državni ustroj radi bržega razvika (kako kaže, lokalne autonomije moći će se kasnije i proširiti), kritizirajući hrvatske legalističke prigovore: "Ta za Boga, mi stvaramo državu jednog naroda, mi rušimo granice, koje su nam bile nametnute, a ne ugovaramo sa tuđincima... Zato treba da se na strani [u pregovorima o zapadnim granicama] čuju samo dobre i u istinu dobre vijesti."⁶⁵ Naime, napominje Jedlowski, ratni pobjednici - s iznimkom američkoga predsjednika Wilsona, za kojega *The Morning Post* nesklono piše da je "jugoslovenskiji od samih Jugoslovena" - nisu pretjerano naklonjeni novoj državi: najviše ih zanima pitanje sukcesije austrougarskih dugova. Uvelike je to, podsjeća, posljedica nastojanja Kraljevine Italije: "Ona je zato htjela jednu povećanu pravoslavnu Srbiju, proširenu Nikolovu Crnu Goru i jednu slobodnu Hrvatsku. Trebala je na Balkanu jednu kulturnu Albaniju - kako je to zgodno krstio Supilo. Jugoslovenstvo ju je stjeralo u kozji rog. [...] Ona će od sada sve to žešće, podmuklo i ustrajno rovariti u samim temeljima Jugoslavije."⁶⁶

Zabrinut zbog razvoja u inozemstvu, vrativši se u Zagreb Jedlowski postupno postaje svjestan raskoraka između velikih riječi i malih djela: "Ali ako ostane do 'zovni, zovni' i - talijanske okupacije, koja se fatalno pretvara u aneksiju? [...] Talijansko radništvo preživljuje najcrniju ekonomsku krizu, ali i ono vapi 'Rijeka ili smrt!' Izgledi su, čini mu se, prilično tamni: "Dalmacija je bila preveliki zalogaj i talijanstvo Dalmacije neizdrživ falsifikat. Ali Rijeka je 'samo' jedan grad, jedan 'talijanski' grad." Općenito, stječe se dojam kako se umnogome pomirio sa slomom svojih prijeratnih nastojanja - valja spasiti ostatke ostataka: "U Goričkoj, u Trstu, u Istri, s one strane 'Wilsonove crte' zakopasmo do boljih dana toliko sentimentalnosti. Rijeka je srce i nož ne smije tako daleko." Ipak, ako mu je vjerovati, nacionalni se ponos može sačuvati i na druge načine: "Ja sam danas dvjema damama i jednom gospodinu [...] dobacivao u kavani papra, jer su ostenativno i provokatorno u kavani govorili talijanski. Bit će da su iz Zadra ili Rijeke. [...] to su oni, koji su nas kompromitovali u svijetu, koji su podržavali u životu talijanaški vampir na Primorju." Premda zvuči gromko, u tom se kontekstu i završni poziv doima poput pukoga retoričkoga ukrasa: "Mi smo na vagu bacili svu svoju pravdu; nije preteгла. Lupimo desnicom, pa da vidimo."⁶⁷ Dapače, svje-

⁶⁴ "Kritičan momenat za Jugoslaviju", *Obzor* (Zagreb), br. 35, 12. II. 1919., 1. Prema napomeni, "naš dopisnik u Londonu" (Jedlowski) poslao je tekst još 23. studenoga 1918.

⁶⁵ "Pismo iz Londona", *Riječ Srba-Hrvata-Slovenaca* (Zagreb), br. 120, 14. III. 1919., 1.-2. Premda je uredničkim komentarom predstavljen kao "bivši agilni član Jugoslavenskog odbora, koji i danas u Engleskoj marljivo radi za našu stvar", pomutnjom mu je ispušteno ime, o čem je u sljedećem broju tiskan ispravak.

⁶⁶ "Pismo iz Londona", *Obzor* (Zagreb), br. 136, 13. VI. 1919., 3.

⁶⁷ "Dvolična igra Talijana", *Obzor* (Zagreb), br. 223, 23. IX. 1919., 1.

stan nepovoljnoga razvoja vanjskopolitičke situacije, već je u pismu poslanom iz Londona 3. lipnja 1919. predsjedniku Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Vladimiru Mažuraniću predložio angažiranje te ustanove na sustavnom čišćenju toponimije od tuđinskih utjecaja. Između ostalog, dodao je, kako bi se promjenom vladajućih predodžbi na dugi rok stvorili preduvjeti za povratak izgubljenoga teritorija, trebalo bi poraditi i na pojačanom objavljivanju u britanskim znanstvenim časopisima, atlasima⁶⁸ i leksikografskim djelima: "Geografija i povijest dvije su najslabije strane u općoj izobrazbi Engleza. [...] Naša je stvar predana na milost i nemilost dvojice engleskih državnika, koji su više no sigurni, da ni u Ho[use] of Commons, ni u javnoj štampi neće naći kritičara pa počinili u Jadranskom pitanju i najkrupnijih grešaka. Naravno, sad je već kasno da se s naše strane pokreće bilo kakva akcija [...] Odluka će pasti i prije no Vam stignu ovi retci. Ali ta će odluka nositi na sebi obilježje provizorijuma [...] To će u glavnome biti borba moralnih faktora. U njoj će biti predvodnici naši umnici, umjetnici, pjesnici, tehničari i ljudi od posla... A nema sumnje, da bi svi veliki magazini samo za zahvalnošću primali doprinose naših ljudi od pera."⁶⁹

Sudar s jugoslavenskom zbiljom

Nakon suočavanja s nepovoljnim međunarodnim položajem Kraljevstva SHS,⁷⁰ povratnik se Jedlowski na neki način pokušao uključiti i u njegov unutarnjopolitički život. Koliko je poznato, bio je jedan od govornika na spomen-skupštini Hrvatske zajednice (predstavljen je kao član Jugoslavenskoga odbora!) koja je 29. listopada 1919. održana u zgradi Hrvatskoga doma na Wilsonovu trgu u Zagrebu.⁷¹ Pozdravljen - prema didaskalijama - burnim odobravanjem, kako reče, premda nije planirao govoriti, Jedlowski je predložio donošenje rezolucije kojom bi se pred inozemnim čimbenicima Hrvati ogradili od potvora da su "bečki sluge" i protivnici nove države. Snažna talijanska propaganda, tvrdi dalje, u vezi s tim je čak i njih u Londonu bila navela na pogrešne zaključke. S druge strane, on sam borit će se protiv svakoga separatizma, ali nipošto "neće dopustiti da se ruši sve što je veliko, lije-

⁶⁸ Prema zapisu elektroničkoga kataloga Narodne in univerzitetne knjižnice u Ljubljani, Jedlowski je 1919. u Londonu u mjerilu 1:500 000 objavio i zemljovid *Frontières ethniques Italo-Iougoslaves - Ethnical Boundaries Italo-Iugoslav*. Precizniji katalog Narodne biblioteke Srbije pak pod njegovim imenom navodi i 1915. - također u Londonu - objavljenu dvoboju kartu istoga naziva i mjerila, dimenzija 47x25 cm na listu 55x35 cm, s planovima Trsta i okoline (1:250 000) te Rijeke (1:75 000).

⁶⁹ NSK, ZR, R 6965 b. U pismu se navodi i primjer: "Već sam se pritužio u našim novinama, da veliki Chamber's XX Century Dictionary veli za 'Croat': A native of Croatia, esp. one serving as a soldier in the Austrian army."

⁷⁰ Za razvoj u vezi sa zapadnim granicama od srpnja 1919. do ožujka 1920. usp. Bogdan KRIZMAN, "Saveznički ultimatum u jadranskom pitanju siječnja 1920. godine", *Jadranski zbornik*, 2/1957., 199.-236. Usp. uz već spomenuta Šepićeva djela npr. i zbirku dokumenata F. ŠIŠIĆ, *Jadransko pitanje na Konferenciji mira u Parizu*, Zagreb 1920.

⁷¹ O Hrvatskoj zajednici - u kojoj su djelovali i spomenuti I. Lorković te Đ. Šurmin - usp. Hrvoje MATKOVIĆ, "Hrvatska zajednica", *Istorija XX veka*, sv. 5., Beograd 1963., 5.-136.

po i hrvatsko.” I ne samo to, dodaje, još je “[...] Supilo imao problema jer je bio protiv brisanja hrvatstva [...] neki su 1915. tražili da se zaboravi hrvatsko državno pravo.” No, tvrdi Jedlowski, to ne ističe u nadi da će ostvariti političku karijeru, već iz čistoga idealizma.⁷² Na tomu je tragu i u prvom od niza članaka objavljenih u osječkom *Hrvatskom listu* predstavljen kao ugledni član Jugoslavenskog odbora, “koji stoji izvan stranaka”. Premda je počeo prilično oštro - osuđujući beogradske financijske krugove i nepovoljni tečaj zamjene kruna za dinare, spomenuvši i Pribičevićevu željeznu ruku “kojom je udario sve koji mu nisu htjeli ljubiti papuče”⁷³ - u tim je napisima Jedlowski svoju kritiku valutne konverzije postupno preusmjerio ponajviše na raznolike tehničke propuste⁷⁴ i teško gospodarsko stanje, promičući apstraktne vrijednosti poput “sitnoga rada”, samopouzdanja i unutrašnjega jedinstva.⁷⁵ U travnju 1920., doduše, još jednom je potaknuo na konkretno djelovanje - podsjećajući Osječane na uspješno pripojenje Baranje, pozvao ih je da pokrenu prototalijanske demonstracije⁷⁶ - no to je, prema Bibliografskom katalogu, ujedno i posljednji njegov članak političke prirode.

Sve u svemu, na temelju se dostupnih izvora ne može sasvim pouzdano zaključiti zašto se Jedlowski u početku 1920-ih povukao iz javnoga političkoga života. Očito, stajališta izražena u njegovim tekstovima upućuju na to da je doživio niz razočaranja, od sudbine Trsta, Istre i Rijeke - za čiju se jugoslavensku pripadnost zauzimao u prvom dijelu svoga života - do mnogostrukih slabosti ujedinjene države. Djelujući u inozemstvu, po svem se sudeći udaljio i od društva “Edinost” - iako je rezolucija toga društva od 28. kolovoza 1917., kojom se s obzirom na pregovore između premijera Pašića i talijanske vlade “radi sporazuma glede obostranih aspiracija na austrijsko Primorje i Dalmaciju, protestira [...] protiv svakog raspolaganja ozemljem Dalmacije, poknežene grofije Goričke-Gradišćanske, neposrednog grada Trsta i markgrofovije Istre bez volje ogromne većine pučanstva”⁷⁷ mogla biti donesena i na temelju njegova mišljenja o Pašiću i unatoč njemu, gotovo je nevjerojatno da bi predstavka koju je to društvo 6. svibnja 1920. poslalo Delegaciji Kraljevstva SHS na Konferenciji mira u Parizu mogla biti predana bez potpisa njegova tajnika. A Jedlowski je ne samo nije potpisao, nego sa nju nije niti osvrnuo u tisku.⁷⁸

⁷² “Sa spomen skupštine Hrvatske zajednice”. *Hrvat* (Zagreb), br. 138, 8. XI. 1919., 2.

⁷³ “Zamjena kruna”, *Hrvatski list* (Osijek), br. 16, 26. II. 1920., 1.

⁷⁴ “Izmjena novčanica”, *Hrvatski list* (Osijek), br. 25, 18. III. 1920., 1. Na taj je članak braneci demokrate i optužujući radikale odgovorilo i osječko glasilo Jugoslavenskoga demokratskoga kluba. Usp. “Izmjena kruna”, *Jug* (Osijek), br. 47, 28. II. 1920., 1.-2.

⁷⁵ “Narodno gospodarstvo”, *Hrvatski list* (Osijek), br. 26, 21. III. 1920., 3.

⁷⁶ “Da progovori i Osijek”, *Hrvatski list* (Osijek), br. 32, 11. IV. 1920., 1.

⁷⁷ Prijepis u AHAZU, ADAT, svežanj 30, br. 6.

⁷⁸ Slovenski izvornik i srpski prijevod s popratnim pismom čuvaju se također u AHAZU, ADAT, svežanj 30, br. 4. Predstavku su potpisali Josip Wilfan (predsjednik), Edvard Slavik (podpredsjednik), Franc Černic, Ante Belanić, Ivan Kjuder, Franjo Lentić, Andrej Zink i Janko Pogorelec, a u njoj se prosvjeduje što na području između stare austrijsko-talijanske granice i tadašnje “talijansko-jugoslavenske demarkacijske crte” nije bio proveden plebiscit,

S druge strane, pretpostaviti je da se zbog promjene prebivališta i nemogućnosti povratka prijeratnom poslu s nešto više energije morao posvetiti rješavanju osnovnih egzistencijalnih pitanja. Primjerice, još je posljednje godine svoga boravka u Londonu D. Trinajstića upozoravao na personalnu nepopunjenost diplomatskoga predstavništva, ali - u istom pismu - i na teški položaj vlastite obitelji, pa se dobiva dojam kako se htio preporučiti za stalnije zanimanje (u pismu predlaže i zapošljavanje osobe koja bi bila zadužena za praćenje novinstva): "Vi znate da nisam sam, ali i inace je naravno sto i ja sa skrbi gledam u budućnost. Iz Trsta sam primio vijesti, da su radi mene i sestre mi bile u tamnici, i da su one i obitelj moje zene pukim cudom odoljele gladi. Sve što sam imao ode u netrag. Od brace u Dalmaciji nikako nemam vijesti. Tako Vam visim i živim s dana u dan, bez pravog plana za sutra."⁷⁹

Zastupnik talijanskoga kapitala

S navedenim je osnovnim potrebama po svem sudeći povezana i odluka da u veljači 1923. u Zagrebu otvori vlastitu odvjetničku pisarnicu.⁸⁰ Potankosti o njegovoj poslovnoj djelatnosti nisu poznate, osim jednoga slučaja koji donekle može pojasniti u kojem se krugu kretao tih godina. Naime, u listopadu 1927. uz brazilsku je obalu potonuo talijanski putnički parobrod *Principessa Mafalda*, pri čem je poginulo tristotinjak ljudi. Rudolf Crnić, tadašnji urednik stručnoga časopisa *Jugoslavenski pomorac*,⁸¹ tom je događaju posvetio posebnu pozornost - donijevši tehničke podatke o brodu (141 m, 9 200 t, izgrađen 1908.), upozorio je na nejasne uzroke nesreće te na propagandističko pisanje talijanskih novina, ali i na opasnosti kojima su općenito izloženi jugoslavenski iseljenici (na *Principessi* bilo je ukrvano 38 državljana Kraljevine SHS).⁸² U idućem je pak članku prenoseći izvještaje dopisnika lista *Vossische Zeitung* (Berlin) Crnić još jasnije upozorio na odgovornost brodovlasnika i države čiju je zastavu brod vijao - kako piše, osim što je do pogubnoga prodora vode došlo zbog prsnuća osovine vijka, nakon niza kvarova uzrokovanih lošim održavanjem i propustima u inspekcij-

prema načelima što su ih pobjednici još za rata obećali. Bit je cijeloga dokumenta, međutim, u zahtjevu tih predstavnika "svih narodno osećajućih Jugoslovena od severnog kraja do kvarnerskih ostrva" da se mjesto podjele teritorija u navedenim granicama osnuje tampon-država. - Inače, Jedlowski nije ni među prinosnicima spomenici *Edinost 1876-1926.*, Trst 1926.

⁷⁹ AHAZU, ADAT, svežanj 84/2, br. 93 i 94. Pismo je napisano na stroju bez dijakritičkih znakova.

⁸⁰ AHOK, *Imenik advokata Advokatske komore u Zagrebu*, 104. Pisarnica se isprva nalazila u Gajevoj ulici na broju 17, a potkraj 1930-ih preseljena je u Hercegovačku ulicu b. b. ("preko puta broja 32"), gdje je Jedlowski cijelo vrijeme stanovao. Dodati je i da je prije veljače 1923. kratko radio kao "bankovni tajnik". Usp. *Abecedni popis birača za izbore narodnih i oblasnih poslanika te gradskih zastupnika u slob. i kr. glav. gradu Zagrebu*, Zagreb 1926., 39., "Imenik advokata na području Advokatske Komore u Zagrebu prema stanju 31. XII. 1932. (ili 1. I. 1933.)", *Odvjetnik*, 7/1933., br. 1, 19. i "Imenik advokata na području Advokatske Komore u Zagrebu prema stanju 31. XII. 1937. (ili 1. I. 1938.)", *Odvjetnik*, 12/1938., br. 1/2, 37.

⁸¹ O njem usp. Tatjana DELIBAŠIĆ, "Crnić, Rudolf", HBL, sv. 2., Zagreb 1989., 736.

⁸² Rudolf CRNIĆ, "Talijanski prekooceanski putnički parobrod 'Principessa Mafalda' potonuo nedaleko Bahije", *Jugoslavenski pomorac*, 7/1927., br. 16, 6.-7.

skom nadzoru, omjer u kojem su spašeni članovi posade potvrđuje vijesti kako su se bili izborili za prednost barem u odnosu na putnike nižih razreda.⁸³

Na odgovor, međutim, nije trebalo dugo čekati. Već sljedeći broj svojega časopisa Crnić započinje s uvodnikom u kojem izlaže kako je od "glavnog zastupnika za Jugoslaviju Jug. d.d. za putovanja i prevoze "Transoceanika" i "Navigazione Generale Italiana" u Zagrebu g. dra Josipa Jedlowskoga" dobio dopisnicu u kojoj stoji: "Gosp[odine]. kapetane. Izvolite pročitati priloženu novinu, pak kontrolirajte sve to sa vijestima, koje su donijeli pomorski stručnjaci drugih naroda i ako Vam je ostalo dva prsta obraza operite blato, koje ste kao pomorac bacili na svoje mrtve kolege." Nimalo pokoleban, Crnić se žustro brani - kako kaže, Jedlowski je priložio tek jedan broj "polumjesečnika saveza pomoraca fašista" *Il popolo marinaro* (Genova), u kojem se nalaze samo "ditirambi heroizmu talijanskih mornara" s iskrivljenim izvještajem nekoga engleskoga časnika. I ne samo to, dodaje zaoštravajući svoje prosudbe, iako je talijansko novinstvo diglo veliku graju protiv u biti objektivnoga, "kroničarskoga praćenja" Principessine propasti u jugoslavenskim novinama, pretpostavke kojima se priklonio u međuvremenu su potvrdili još neki listovi.⁸⁴

Po svem sudeći, Principessino je potonuće s uobičajene razine spora između brodovlasnika i privatnih oštećenika uzdignuto do pitanja nacionalnoga prestiža, čemu su vjerojatno pridonijeli i općenito napeti odnosi između dviju susjednih država. Dakako, dostupni podatci nisu dostatna osnova za konačan sud o prirodi Jedlowskijeva odnosa s talijanskim brodovlasnikom - nije poznato ni kako je postao ni koliko je bio glavni zastupnik tvrtke Navigazione Generale Italiana, niti je li Crnić naposljetku bio optužen za klevetu (*Jugoslavenski pomorac* do br. 6, 8/1928. ne donosi više nikakvih vijesti o tom slučaju). Ipak, ako se - dakle - i odbaci kao neosnovana mogućnost da se u gledištima čovjeka koji je u razdoblju 1906.-1920. onako žestoko pisao i radio protiv talijanstva zbila određena promjena, u najmanju bi ruku trebalo prihvatiti da je osim za nacionalno-političku bio sposoban i za nešto drugačiju - nazovimo je poslovnu - lojalnost prema klijentu.⁸⁵ A takva je slojevitost ljudske osobnosti pojava koja u istraživanjima "velikih ideja i pokreta" često zna promaknuti.

⁸³ ISTI, "Pravi uzrok propasti 'Principesse Mafalde'", *Jugoslavenski pomorac*, 7/1927., br. 18, 6. Prema Crnićevim navodima, od 1200 ukrcanih poginulo je 320 osoba, pri čem su spašeni svi časnici osim zapovjednika te 202 od 230 mornara.

⁸⁴ ISTI, "Navigazione Generale Italiana. Dva prsta obraza i potopljenje parobroda 'Principessa Mafalda'", *Jugoslavenski pomorac*, 7/1927., br. 19/20, 1.-2.

⁸⁵ Otpribliže u to doba Jedlowskijev nekadašnji istomišljenik spominje parobrodarska društva u zloslutnijem kontekstu: "Mi malo vodimo računa o tom utajenom radu talijanskih bakterija [...] Treba [...] bezodvlačno navestiti rat do istrage domaćim beskičmenjacima i afaristima koji vrše posredničku ulogu u talijanskoj agresivnoj invaziji." Lj. LEONTIĆ, "Talijanski mostovi preko Jadrana", *Bankarstvo*, 2/1925., br. 8, 360.-361.

Prema povijesnom zaboravu

Povukavši se iz političkoga života, u ostatku se međuratnoga razdoblja Jedlowski isključivo javljao kulturnopovijesnim crticama o Boki kotorskoj, napose o Bokeljskoj mornarici i sv. Tripunu, koje je povremeno objavljivao u novinama i časopisima *Ilustrovani list* (Beograd 1924.), *Jugoslavenski pomorac* (1924.), *Politika* (Beograd 1924.), *Slobodna tribuna* (1924.), *Jutarnji list* (1927., 1932.), *Svijet* (1927., 1931.), *Seljačke novine* (1930.) i *Obitelj* (1933.)

Ipak, iz oskudne se sačuvane korespondencije može zaključiti da je ne samo nastavio pratiti politička zbivanja, nego da se katkad u njih postrance i uključivao. Naime, 29. siječnja 1925. poslao je vrlo oštro pismo svom nekadašnjem pouzdaniku, ministru trgovine Đ. Šurminu.⁸⁶ Premda za sebe kaže da je običan čovjek, koji se "više ne bavi ni običnom kavanskom politikom", odlučio je prosvjedovati zbog rušenja "naše Universe" i "gušenja t.zv. boljševizma u Hrvata na način, kojeg ste se [...] i Vi posramili." U nastavku pisma taj bivši politički zatvorenik i član Jugoslavenskog odbora izriče još teže osude: "Ne mogu razumjeti Vašeg pasivnog držanja prema svemu ovome, što se zadnjih sedmica poduzelo iz Beograda protiv Hrvata. Ja ni danas iz svog zakutka ne odobravam ni metoda ni konačnih ciljeva politike gosp[odina]. Radića, ali bio bih nedostojan sin svoga naroda, kad bih odobrio progonstva, terorizam i bezakonje današnjeg režima, kojemu je inspirator zloduh Pribičević[!] [...] Vi svojom šutnjom odobravate [...] nasilja [...] kakvih nije bilo u nas ni u najcrnijim danima starog režima."⁸⁷

S druge strane, kratka prepiska koju je četiri godine kasnije vodio s Petrom Miloševićem, trgovcem iz Kotora, pokazat će ne samo da je ostao u bliskoj vezi s rodnim krajem, nego i da još uvijek ima povjerenja u politiku kralja Aleksandra. Kako 16. siječnja 1929. poprilično priprosto piše Milošević, u Kotoru je netom zbog "plemenskoga karaktera" raspušteno Hrvatsko radničko društvo "Napredak" - može li Jedlowski štogod poduzeti? Već 21. siječnja na put je pošao i podosta sudržani odgovor - iz "Napretkova" naziva ne bi trebalo brisati hrvatsku odrednicu, savjetuje u njem Jedlowski, jer zabrana se ne odnosi na nepolitičke udruge i društva. U svakom slučaju, dodaje, on će se u ministra financija Stanka Švrljuge zauzeti da se što prije poništi ta samovoljna odluka lokalnih tijela: "Ja vjerujem u poštene namjere današnje vlade, a o tome kako misli Kralj, na dugo sam Vam dokazivao prošlog novembra. On je pred cijelim svijetom izrekao plamene riječi osude za sve ono zlo, koje nama Hrvatima nije dalo disati punih deset godina. Vjerujte da on neće dozvoliti kojekakvim fanatičarima, da baš sad otvoreno progone bokeljske Hrvate, dok se je u cijeloj državi započeo rad obnove naših duša i čovječnih prava svakog gradjanina. [...] Uznastojte, da svečanosti Sv. Tripuna i ove godine ispadnu što sjajnije [...] Hrvati Boke će još hiljadu godina ostati svoji na svome."⁸⁸

⁸⁶ Usp. odjeljak o razgovoru s "Rev. R. G. Laffan-om".

⁸⁷ NSK, ZR, R 5896 b.

⁸⁸ NSK, ZR, R 5896 c. - Prema članku Heliodora Prelesnika što je predan uredništvu *Hrvatskoga glasnika* (Kotor), povodom proslave tridesetgodišnjice "Napretka" (1928.) Josip

Budući da su izvori o Jedlowskijevu djelovanju 1930-ih još fragmentarniji, nemoguće je prosuditi što je mogao misliti o tijeku Šestosiječanjske diktature i svršetku njezina glavnoga nositelja. Štoviše - ovdje se već može govoriti o povijesnom zaboravu u doslovnom smislu - i o njegovu se odnosu prema kasnijim političkim zbivanjima može dobiti tek okvirni dojam. Naime, postojeća literatura ne povezuje ga niti s jednom od vodećih snaga na hrvatskom poprištu prijeratnih, ratnih i poratnih godina - mislim, daka-ko, na HSS te ustaški i komunistički pokret. Jedini tekst koji je tih godina objavio lirska je bilješka o posljednjim trenutcima književnika Viktora Rudolfa, koji je umro u noći na 1. ožujka 1938. Njezina religiozna intoniranost svakako odskače od naprednjačke borbenosti Jedlowskijevih ranih napisa, no potpuna je nepoznanica u kojoj je mjeri tu stilsku, izvanjsku promjenu popratio i unutrašnji pomak.⁸⁹ Isto tako, premda se 1943. spominje kao član Matice hrvatske, nadnevak je njegova pristupanja te odnos prema stajalištima Matičina vodstva nepoznat.⁹⁰ Najtajanstveniji je pak navod B. Krizmana o pripadnosti nekoga "Josipa Jedlowskog" Hrvatskom narodnom pokretu, "grupi hrvatskih nacionalsocijalista" koju su potkraj 1930-ih sačinjavali i Slavko Govedić, Rudolf Horvat, Viktor Golubić, Viktor Košutić te Marijan Dražić.⁹¹ Premda nije sasvim sigurno radi li se o istoj osobi i premda se Krizman u kontekstu općega nezadovoljstva Rimskim ugovorima pomalo nejasno poziva na mikrofilmove njemačkih dokumenata u beogradskom Arhivu Jugoslavije, na određenu političku reaktivaciju - pa bila ona i sasvim rubnoga značenja - neizravno može uputiti i Jedlowskijev status u zagrebačkoj Odvjetničkoj (Advokatskoj) komori.⁹² Naime, nakon ukidanja odvjetničke autonomije bio je u prosincu 1942. pravomoćnom osudom Stegovnoga vijeća kažnjen pismenim ukorom,⁹³ a nakon sloma NDH odlukom delegata

Jedlowski darovao je društvu novu zastavu, a njegova je supruga proglašena njezinom kumom. U članku se navodi i da je za diktature društvo promijenilo naziv u "Hrvatsko kulturno-prosvjetno društvo, Napredak".

⁸⁹ "Posljednji stihovi i časovi Stričeka Viktora", *Jutarnji list* (Zagreb), br. 9385, 13. III. 1938., 23. O Rudolfu usp. i "Umro je popularni omladinski pisac Viktor Rudolf", *Jutarnji list* (Zagreb), br. 9374, 2. III. 1938., 8.

⁹⁰ "Članovi Matice hrvatske", *Izveštaj matice Hrvatske za godinu 1942.*, Zagreb 1943., 136. O stanju u Matici tih godina usp. Filip HAMERŠAK, "Komesarijat u Matici hrvatskoj: od juridičkoga spora do političkoga pravorijeka", *Časopis za suvremenu povijest*, 35/2003., br. 3, 835.-858.

⁹¹ B. KRIZMAN, *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*, Zagreb 1980., 37.

⁹² AHOK, *Imenik advokata Advokatske komore u Zagrebu*, 104.

⁹³ Primjerice, kako bi prestao politički djelovati sam je Govedić u početku 1942. mobiliziran u domobranstvo, a u lipnju te godine i uhićen, pa pušten nakon intervencije Siegfrieda Kaschea. Usp. Mladen ŠVAB, "Govedić, Slavko", HBL, sv. 5., Zagreb 2002., 95. Svakako, Krizmanov bi izvor i njegovu kvalifikaciju cijele grupe kao "nacionalsocijalističke" u bitnom valjalo provjeriti i dopuniti daljnjim arhivskim istraživanjima. Dosadašnje spoznaje, na primjer, spomenutoga R. Horvata ne poistovjećuju sa znamenitim povjesničarem. Usp. Zvonimir DESPOT, "Politički put dr. Rudolfa Horvata", *Dr. Rudolf Horvat. Život i djelo*, (gl. ur. Dragutin Feletar), Koprivnica 1998., 59.-71. U neobjavljenoj doktorskoj disertaciji Mario JAREB, *Razvoj i djelovanje Ustaškog*

Ministarstva pravosuđa u veljači 1946. prethodno je suspendiran te u ožujku izbrisan iz registra "jer se za uvijek odrekao advokature".⁹⁴

Do daljnjih istraživanja - hipotetski dakako - Jedlowskijeva motivacija za pristupanje Hrvatskom narodnom pokretu mogla bi se tražiti u pokušaju da se nasuprot talijanskim zahtjevima u očekivanom raspadu Kraljevine Jugoslavije stvori oslonac njemačkim geopolitičkim interesima. Potvrdom te pretpostavke u njegovu bi se djelovanju zatvorio gotovo idealan krug - od prvih njegovih tekstova koji nisu bili toliko prototalijanski, koliko protunjemački, preko zauzimanja za jugoslavensko jedinstvo s osobitim obzirom na zapadne granice, do priprema za raspad njegove državne tvorbe vodi put kojim su prošli cijeli naraštaji.

Unatoč svemu, Josipu Jedlowskom u poratnom se previranju nije izgubio trag. Naime, kako u iscrpnoj pisanoj izjavi od 5. listopada 2004. svjedoče Božo i Agneza Usanović, u drugoj polovici 1950-ih - prodavši vilu u Zagrebu - kupio je kuću u središtu bokokotorskoga Prčanja, u kojoj se nastanio sa suprugom Antonijom (oni je znaju kao Anticu).⁹⁵ Kako kažu, njegova je druželjubitost bila veoma poznata, redovito je sudjelovao u mjesnim i crkvenim blagdanima, bio je blage prirode, darežljiv, human i odan katoličkoj vjeri, a kuća s velikom bibliotekom ostavljala je dojam male galerije umjetnina: "gospodin Jedlowski je odavao ličnost prave bokeške gospode sa kvalitetima visoke obrazbe i rodoljublja". Što se tiče osobnih veza, sjećaju se, često su ga posjećivali don Niko Luković⁹⁶, konte Mario Luković sa sestrom i obitelji Fioreli iz Kotora. U svojoj je kući i umro 12. prosinca 1966.⁹⁷ te je pokopan kraj kape-

pokreta od nastanka do travnja 1941. godine, Zagreb 2003., 365. (NSK) spominje se izjava "osnivača HNSSR [Hrvatske nacional-socijalističke stranke rada]" od 28. rujna 1941., pohranjena u HDA, RSUP SRH, SDS (fond 1561), 01/51. Riječ je o svojevrsnom elaboratu o razvoju navedene stranke i njezinu nastanku iz Hrvatskoga radničkoga pokreta, razrađene, guste strukture, ali s mnogo pretjerivanja, čiji je završetak usmjeren protiv Govedičeve frakcije i njegovih neimenovanih "ljevičara". "Josip Jedlowski" pritom se ne navodi.

⁹⁴ Izbjeglim odvjetnicima te onima za koje se držalo da su povezani s ustaškim pokretom ili sustavom NDH licenca je oduzimana znatno brže, tj. bez prethodne suspenzije. Što se tiče ostalih sudskih i parasudskih postupaka, napomenuti je da se Jedlowski ne spominje u popisu Anketne komisije - usp. Zoran KANTOLIĆ, "Djelovanje Anketne komisije 1945. u Zagrebu", *Časopis za suvremenu povijest*, 33/2001., 66.-74. - niti u registrima gradiva bivše Službe državne sigurnosti u HDA (na posljednjem podatku zahvaljujem gospođi Slavici Pleše).

⁹⁵ Gospodin Božo Usanović, član Hrvatskoga građanskoga društva Crne Gore bio je bliški susjed i višegodišnji poznanik braćnoga para Jedlowski. Budući da nisu imali djece, njegova im je supruga Agneza svakodnevno pomagala u kućanskim poslovima. Izjavu ljubavnih supružnika Usanović također dugujem gospodinu Dariju Musiću. Sažetiji iskaz gospodina Branka Sbutege - koji se s njom u glavnim crtama poklapa - prenio mi je pak 27. travnja 2004. dr. Josip Gjurović, predsjednik Hrvatske bratovštine "Bokeljska mornarica 809", na čemu im obojici zahvaljujem.

⁹⁶ O njem usp. *Hrvatski leksikon*, sv. 2., Zagreb 1997., 39.

⁹⁷ Navod potvrđuju IMKR i IMKU.

lice na katoličkom groblju u Kotoru. Nakon smrti Antonije/Antice Jedlowski (1968.) kuća u Prčanju - završavaju supružnici Usanović - više je puta preprodavana, a sudbina pokretnina, osim nekoliko umjetničkih slika koje se nalaze u prčanjskoj crkvi, nije im poznata.⁹⁸

Tako je Josip Jedlowski proveo posljednje godine svoga života - znatno mirnije od ostalih dugovječnih članova Odbora, ali ne i sasvim povučeno.

Obitelj Jedlowski

Pomišljajući u jednom trenutku da se poput svoga zemljaka A. Dabinovića⁹⁹ i Josip Jedlowski 1946. sklonio u Italiju, poslao sam elektroničko pismo Paolu Jedlowskom, profesoru sociologije na Kalabrijskom sveučilištu. Začudo, pokazalo se da je Josip bio brat njegova djeda Andrije, pa mi je u pismu od 20. prosinca 2003. ljubazno izložio sve što zna o povijesti svoga ogranka te obitelji - kako kaže - poljskoga podrijetla. Premda su Paolove spoznaje o Josipu još oskudnije, držim da je njegova kratka pripovijest iznimno zanimljiva.

Sve u svemu, njegov djed, a Josipov mlađi brat Andrea¹⁰⁰ rođen je 1887. u Kotoru, no 1903.[!] oženio se u Zadru Giuseppinom De Toni, a neko je vrijeme živio i u Splitu. Prema Paolovu kazivanju, u njihovoj se obitelji govorio talijanski. Vrativši se iz austrougarske vojske, u kojoj je služio za I. svjetskoga rata, Andrea je u Zadru - tada je pripadao Italiji - bio poštanski službenik. Iako je Giuseppinina obitelj bila imućna, njegovi prihodi nisu bili dovoljni da bi se mogli smatrati bogatima. Ipak, svu je trojicu svojih sinova uspio poslati na studij u Bolognu, gdje se najstariji, također Paolo, poslije proslavio kao psihijatar. Primjerice, pričalo se da je liječio Carduccijevu kći. U Italiji je ostao i drugi Andrejin sin, Edoardo, dosegovši visoki položaj u državnom poduzeću za upravljanje šumama. Imao je sina i unuke. Treći i najmlađi sin, Brunone, rođen je 1921. Za II. svjetskoga rata borio se u talijanskim jedinicama na hrvatskom tlu. Bio je ranjen te se vratio u Bolognu - vjerojatno braći - gdje su mu se 1943., napustivši Zadar, pridružili i roditelji. Potkraj rata preselio se u Milano. Tamo se oženio i dobio sina - kazivača Paola. Kako se sjeća Paolo, Brunone je nerado govorio o obiteljskoj sudbini - premda je bio pun ogorčene nostalgije, o prošlosti je uglavnom šutio. Taj su odnos prihvatila i njegova braća. Ipak, Josip Jedlowski - za Paola Giuseppe - povremeno se spominjao kao "zio Beppi", ugledni i bogati stric koji je za

⁹⁸ Vrijedi stoga napomenuti kako je 1965. i 1967. kao jedan od darivatelja Muzeja u prethodnoj godini zabilježen: "31) Josif Jedlowski - Prčanj: jednu pušku kremenjaču: jednu malu pušku kremenjaču; dva jatagana", odnosno "13) Dr. Josif Jedlowski - Prčanj: starinsko glačalo na ugalj sa umjetnički izrađenim postoljem; 6 knjiga izdanja JAZU - Zagreb." Usp. "Darovatelji Muzeja", *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 13/1965., 220. i "Darivaoci Muzeja", *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, 15/1967., 238. Prema izjavi B. Sbutege, jednu bistu Antonije/Antice Jedlowski izradio je sam I. Meštrović.

⁹⁹ Usp. bilješku 5.

¹⁰⁰ Iako se najstariji naraštaj obitelji vjerojatno služio hrvatskim inačicama osobnih imena, ostavio sam ih kako se nalode u Paolovu engleskom izvorniku.

studija u Bologni novčano pomagao nećacima. Također, bilo je govora i o nekim rođacima koji su nakon kapitulacije Italije "ostali" u Splitu.

Očito, ako i ne prihvatimo u potpunosti sve dijelove Paolove obiteljske predaje, teško se može odbaciti zaključak kako je zadarska grana Jedlowskih vjerojatno već u početku 1920-ih, a gotovo pouzdano potkraj 1930-ih prihvatila ne samo državnu pripadnost Kraljevini Italiji, nego i pripadnost talijanstvu. Školovanje i zaposlenje u Bologni mogu se pripisati osnovnim egzistencijalnim potrebama, no Brunoneov odnos prema ishodu II. svjetskoga rata - ogorčeno napuštanje Zadra već 1943. i rođaci koji su "ostali" u Splitu, u neizvjesnosti - upućuju na njegova nagnuća. Svakako, o tijeku njihova oblikovanja možemo tek nagađati - utjecaj na osobni nacionalni identitet imaju mnogobrojni čimbenici dužega i kraćega trajanja, od korelacijske zakonitosti do slučaja. Kao što se ne zna zašto se - kako se čini - još Josipov otac doselio u Kotor, tako bi i Andrejin život bio umnogome drukčiji da se nije oženio u Zadru, ili da se zahvaljujući dijelom i bratovu zauzimanju taj grad (o Trstu da i ne govorim) našao u granicama Kraljevine SHS. S druge strane, da se to dogodilo, njegovi se sinovi vjerojatno ne bi školovali u Italiji, a možda ni grad ne bi bio razoren u savezničkom bombardiranju. Opet, mimo tradicionalnoga poimanja nacionalne svijesti, do Andrejine konačne odluke da napusti Zadar - ovdje prelazim na potpuno domišljanje - mogla je dovesti i jedna jedina bomba, ona koja mu je srušila kuću.

Međutim - vratimo se osnovnoj temi - iako ni Paolo nije znao što se dalje zbivalo s Josipom, njegovim se iskazom saga o Jedlowskima tek primiče završetku. Kako se moglo vidjeti, Paolo pripovijeda o samo jednom Josipovu bratu, svome djedu Andreji. S druge strane, Josip je još 1919. u pismu Trinajstiću spomenuo svoje *sestre* - čini se - u Trstu i "braću u Dalmaciji" [kurzivom istaknuo F. H.].¹⁰¹ Zbog promjene prezimena sudbina se ženske loze teško može ustanoviti, no s velikom se pouzdanošću može utvrditi da je uz mlađega Andreju Josip imao i starijega brata Eduarda. Iako mi matične knjige za Josipove srodnike nisu bile dostupne, indicije su višestruke: osim što Paolo ističe kako su neki njegovi srodnici poslije II. svjetskoga rata ostali u Splitu, on sam dobio je ime po starijem bratu svoga oca (ovaj pak po svome djedu) - nije li vjerojatno da je i Andrejin sin Edoardo nazvan po svom stricu? Naposljetku, ali ne i najmanje važno, neki je Eduard (mjestimice Edvard) Jedlowsky 1895. - upravo u godini Josipova upisa - u Kotoru završio Državnu veliku gimnaziju.¹⁰² Sastavljanje njegova životopisa zahtijevalo bi daljnje istraživanje - osim navedenoga, poznato je tek da je na Nautičkoj školi u Kotoru u šk. god. 1900.-01. kao suplent predavao njemački i povijest, u šk. god. 1905.-06. kao pomoćni učitelj (konceptni vježbenik)

¹⁰¹ Usp. bilješku 79.

¹⁰² U prvi razred te gimnazije Eduard je pošao u šk. god. 1885.-86. Usp. *Program C. k. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1885-86.*, Zadar 1886., 57.; *Program C. k. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1891-1892.*, Zagreb 1892., 54.; *Program C. k. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1894-1895.*, Zagreb 1895., 71.; *Program C. k. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1895-1896.*, Zagreb 1896., 44.

pak "pomorsko, trgovačko i mjenbeno pravo",¹⁰³ i da se oko 1910. spominje kao odvjetnik u Šibeniku.¹⁰⁴

Napomenuti je također kako je u šesti svezak HBL-a uvršten i šumarski inženjer Dušan Jedlowski (Trst, 1913. - Split, 1981.), sin - upravo toga, držim - Eduarda, i Ruže.¹⁰⁵ Iz njegove biobibliografije izdvajam samo da se - projevši veći dio života u Splitu poput svoga talijanskoga bratića¹⁰⁶ Edoarda - na praktičnoj i znanstvenoj razini bavio obnovom šuma i zaštitom tla od erozije, i da je - za razliku od drugoga bratića Brunonea - potkraj II. svjetskoga rata bio mobiliziran u jugoslavenske partizane.¹⁰⁷

Transnacionalnost i povijesno očište

Unatoč ovako nepotpunu prikazu razgranate obitelji Jedlowski - istraživanje bi se, u najmanju ruku, moglo nastaviti proučavanjem arhivskoga gradiva u Zadru, Splitu, Trstu i Kotoru te Josipovih članaka u periodicima koji se ne čuvaju u NSK - držim da se i sadašnji dosezi mogu sumirati na nekoliko razina.

Poput znatnoga dijela gradskoga stanovništva na tlu tadašnje Trojedne Kraljevine, negdje u sredini druge polovice XIX. st. u Kotor se po svem sudeći doselio Pavao Jedlowski, otac Andreje, Eduarda i Josipa te neimenovanih kćeri. Odselivši se u Zadar, Trst i Split, njegovi će sinovi djelovati u različitim sredinama. Primjerice, u prvom i drugom desetljeću XX. st. Josip će pisati o "talijanaškom vampiru", "prevrtljivim Triestinima" i "odnarođenim janjičarima", a katkad - ako mu je vjerovati - čak će talijanskim govornicima iz Rijeke ili Zadra i ogorčeno "dobacivati papra". Premda se nakon Paolova kazivanja nije lako oteti dojmu da je Josip pritom na umu i morao imati vlastitoga brata, u čijoj se zadarskoj obitelji govorio talijanski, Andrejini ga ise-

¹⁰³ Program C. k. Nautičke škole u Kotoru za školsku godinu 1900-1901., Zadar 1901., 13.; Program C. k. Nautičke škole u Kotoru za školsku godinu 1905-1906., Zadar 1906., 40.

¹⁰⁴ Podatak dugujem kolegi Stjepanu Matkoviću.

¹⁰⁵ Zahvaljujem gospođi Mladeni Tkalčević, stručnoj tajnici HBL-a, koja je u telefonskom razgovoru od djetlatnika splitskoga groblja Lovrinac doznala da su ondje s Dušanom pokopani i njegovi roditelji. Budući da nema živih raspolagatelja grobom može se zaključiti da je Dušan umro bez potomaka.

¹⁰⁶ Kao dodatnu potkrjepu ističem kako se i supružnici Usanović sjećaju da je u Jugoslaviji živio Josipov brat, koji je imao sina, a na postojanje rodbinske veze - osim fizičke sličnosti između Josipa i Dušana - upućuju i rezultati prvoga poratnoga popisa stanovništva, koji su naknadno uneseni u opsežni *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* - pod "Jedlowski" bilo je 1946. u Splitu popisano jedno jednočlano domaćinstvo, a u Zagrebu jedno dvočlano; pod "Jedlowski" pak bilo je u Splitu popisano jedno tročlano domaćinstvo. Drugih osoba toga prezimena u Hrvatskoj niti tada nije bilo (danas - prema telefonskim imenicima - nema nijednog). Usporede li se brojke, doći će se do gotovo nepobitnoga zaključka da su u Splitu popisani Dušan, Eduard i Ruža, a u Zagrebu Josip sa suprugom. Ostalo bi nejasno tek tko je živio u onom samačkom splitskom domaćinstvu - rekao bih da je zbog različitoga pisanja prezimena došlo do administrativne pogreške. Usp. *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Zagreb 1976., 259.

¹⁰⁷ Autor natuknice pokojni je Oskar Piškorić.

ljeni potomci pamte kao dobročinitelja, i to isključivo po talijanskom obliku njegova imena. Možda je u mladosti s tim dijelom obitelji bio prekinuo sve odnose, pa je zasitivši se djelovanja u nacionalno-političkim okvirima htio nadoknaditi propušteno? Možda ga ni tad nije vodio idealizam, nego mnogo zakulisniji, historiografski najčešće suspektni razlozi? Kako bilo, bez obzira na to jesu li ti naizgled nespojivi oblici Josipove obiteljske, nacionalne i poslovne odanosti postojali istodobno ili tek susljedno, hinjeno ili svim srcem, oni su nešto s čime se mora računati.

Ta dvojna nacionalna pripadnost u okviru dva ili čak istoga naraštaja jedne obitelji ujedno je i primjer za promišljanje onoga što se u novijim povijesnim pristupima naziva "očiste" ili "perspektiva". Kao što ovaj tekst započinje s Josipovim izjavom kako Trst "imade da postane u pravom smislu rieči jugoslavenski grad", a završava s njegovim razočaranjem u politici (izuzmemo li prijepornu reaktivaciju potkraj 1930-ih), tako je cijela pripovijest mogla započeti s Eduardovim školovanjem u Bologni ili Brunoneovim "ogorčenim napuštanjem Zadra". U toj bi inačici, primjerice, za Giuseppinu De Toni njezin imenjak i šogor mogao biti "onaj dobroćudni šašavac", ali i "zatucani jugoslavenski nacionalist", koji naposljetku skrušeno priznaje svoju zabludu. Naravno - bitno je napomenuti - izbor očista u historiografskom pripovijedanju uvjetovaniji je, nego istovjetan izbor u fikcionalnom, primjerice romanesknom tekstu. Naime, istražujući jednu jedinu, čak i tako ograničenu i biološki nedvojbeno povezanu cjelinu kao što je obitelj - u ovom slučaju obitelj Jedlowski - i talijanski i hrvatski povjesničar nastojat će ju uklopiti u vlastitu nacionalnu paradigmu. Pod njom, međutim, ne podrazumijevam toliko ideološke čimbenike - ono što bi jedni nazvali talijanskim, odnosno hrvatskim nacionalizmom, a drugi cjelokupnim povijesnim nasljeđem - koliko praktičnu ograničenost geografskim razmještajem arhivskoga gradiva i nepotpunim poznavanjem "prekogranične" historiografije.

S obzirom na to, daljnjem bi istraživanju obitelji Jedlowski trebalo pristupiti ponajprije s talijanske, potom i s crnogorske, slovenske, pa i - zašto ne? - poljske strane.

Biografija u historiografiji

Tim poticajem priveo bih kraju svoje izlaganje trenutačnoga stanja spoznaja o Josipu Jedlowskom i njegovoj obitelji. Kako se vidi, izbor teme pokušao sam opravdati pozivanjem koliko na iznimnost, toliko i na tipičnost nekoliko životnih sudbina, nastojeći ih povezati s istraživanjima širega povijesnoga zbivanja. Prikazani su nacionalno-politički kontekst, a donekle i razvojni put - rečeno je - ovako ili onako prošli cijeli naraštaji. Međutim, svaki je pojedinac to - istodobno - uvelike učinio na svoj jedinstveni, nepovnljivi način (u smislu u kojem se povijest nekad određivala kao idiografska znanost). Uvelike, ali ne i u potpunosti - naglasiti je - jer svi su oni također više ili manje dijelili srodna ili pak oprečna gledišta prema ključnim ili (iz današnje perspektive) sasvim sporednim zbivanjima svoga doba.

Stoga i namjera obradbe ovoga pojedinačnoga slučaja nije istisnuti "globalni pristup", nego tek sugerirati kako bi se proučavajući "velike" događaje, procese, ideje, pokrete, ustanove i dr. barem dio istraživačkih snaga isplatilo uložiti i u one njihove začetnike, nositelje ili - jednostavno - žrtve, koji nisu na popisu nekoliko desetaka "velikana".

Dakako, granice provedbi te zamisli već sad se mogu nazrijeti. S jedne strane, oteti zaboravu doslovce svih deset do trideset tisuća "marginalaca" hrvatskoga kulturnoga korpusa koji su rođeni između 1848. i 1918. nedostižan je cilj - i ovdje je potreban izbor, uvjetovan ne samo subjektivnim istraživačkim sklonostima, nego i objektivno dostupnim izvorima i sredstvima. Nerijetko će, primjerice, ono što je zamišljeno kao biografija na koncu ispasti komentiranom bibliografijom - doduše, mnogi će reći, ta kako drukčije izraziti nečiji život nego ukupnošću tekstova koje je ta osoba napisala i koji su o njoj napisani (pa radilo se i o jednom jedinom napisu)? U tom smislu - ovisno o onom što se od povijesti traži - mogu nam više značiti dva Josipova novinska izvještaja, nego uzrok, mjesto i vrijeme njegove smrti. Isto tako, u tumačenju tih tekstova možemo se zadržati na površinskoj razini, a možemo se upustiti i u njihovo uzročno povezivanje s onim što je njihov tvorac u to doba mislio ili činio, pri čem - dakako - možemo i ne moramo biti svjesni da je i ono što smo mi uglavili pod oznakom "autorove osobnosti" tek zbroj onih tekstova kojima smo nešto prije povjerovali. Ovako ili onako, čini mi se - s druge strane - umjesno dodati da je preduvjet ozbiljnoga bio(biblio)grafskoga pristupa upravo svijest o tim i sličnim pretpostavkama na kojima istraživač gradi svoje razumijevanje pojedine osobe. Ako nam se katkad čini da su te metodološke, etičke, pa i općefilozofske implikacije individualnoga (i, zapravo, svakoga drugoga) povijesnoga očista odviše dalekosežne i zamršene, onda je to - pretpostavljam - zato što nema jednoznačne definicije ljudskosti.

SUMMARY

JOSIP JEDLOWSKI: A BIOGRAPHY (INCLUDING NOTES ON A TRANSNATIONAL HISTORY OF A MIDDLE-CLASS FAMILY)

The author uses archival sources, contemporary press, relevant literature and correspondence to present life and times of Josip Jedlowski (1884-1966), attorney at law, Croatian politician and publicist. Although he has never played a major role in political events of the first half of 20th Century, Jedlowski did manage to take several independent moves, which together with his writings constitute valuable basis for an analysis of his changing opinions, especially concerning personal integrity, motivation and attitudes on socio-political framework. Born in Kotor to a father of Polish origin, he studied law in Zagreb and Prague, associating himself to the idea of South Slav unity, which he - through newspapers and local Slovene and Croatian

organizations - continued to advocate during his years in Trieste. As a result, he had been imprisoned shortly after the outbreak of World War One, but soon managed to leave for Italy, where he joined the group of South Slav politicians, lately to be known as the Yugoslav Committee. Although acting mostly as a personal secretary to Ante Trumbić - i.e. not as a decision-maker - he had a degree of influence not only on public releases and technical issues, but also on accepting new members. Moreover, after meeting Serbian prime-minister Nikola Pašić in mid-1916 (on the occasion *The Southern Slav Bulletin* stated that Jedlowski was “representing more particularly the interests of the Croats and Slovenes in Istria” and that “Pašić [had] most cordially promised that Serbia will never abandon the aims of Istria”), he and Hinko Hinković issued - on behalf of the Committee - an unauthorized manifesto calling all Croats, Serbs and Slovenes abroad to report directly for military service in the Serbian army. In ensuing turmoil Jedlowski - unlike Hinković - resigned on his post in the Committee but continued to be on its payroll, lobbying, publishing and reporting from London as long as late 1919 (his greatest concern was Italian territorial grasping). Returning to Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, he found himself disillusioned about the nature of new state and its political parties. Although he didn't support Croatian Peasant Party, in 1920s Jedlowski wrote a private letters to minister Šurmin, protesting against maltreatment of Croat population. Apart from few cultural notes on his birthplace, he generally avoided public activity, working as a lawyer in Zagreb and even representing Italian shipowner in a delicate case of “Principessa Mafalda”. Data on his views in 1930s are scarce: at least in the beginning, he believed that King Alexander's dictature will suppress Greater Serbian demands; also, according to unreliable sources, few years later he was connected to pro-German “Croatian national-socialists”. However, last years of his life Jedlowski spent uneventfully in Prčanj near Kotor. Interestingly, in his youth one of his brothers moved to Zadar, consequently founding the Italian branch of the family. As a result, two nephews later fought on the opposite sides: one in the Italian Army, other in Yugoslav partisans.

Key words: Trieste, Yugoslav Committee, Yugoslavia, Italy, 20th Century, biography, history of marginals, national identity